

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIM
VAZIRLIGI**

NAVOIY DAVLAT PEDAGOGIKA INTSITUTI.

Амалий санъат фанидан маъруза матни

fanidan
(MA'RUZALAR MATNI)

Bilim sohasi:	100000 – Ta'lim
Ta'lim sohasi:	140000 – O'qituvchilar tayyorlash va pedagogika fani
Bakalavriyat yo`nalishi:	5140700 – Tasviriyl san'at va muqandislik grafikasi

Tuzuvchi: o'qituvchi. A.A. Shovdirov

Navoiy-2010

Дарсининг мавзуси: Ўзбек халқ амалий санъати

Дарсининг вазифалари: Ўқувчиларга ўзбек халқ амалий санъати ва унинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида тушунча бериш, амалий санъат асарларини идрок этишга ўрганиш. Болаларда бадиий-эстетик дидни ўстириш ва уларнинг бадиий фикр доирасини кенгайтириш. Болаларда миллий ғурурни шакллантиришга ёрдам бериш, уларни Ватанга муҳаббат руҳида тарбиялаш.

Халқ амалий санъати ўқувчиларда бадиий дидни ўстириш билан бир қаторда уларда борлиқни идрок этиш маданиятини ва уларга нисбатан эстетик муносабатни шакллантиришга хизмат қилади. У ўқувчиларнинг бадиий майлларини амалий жиҳатдан тўғри йўналтириш, кейинчалик уй жиҳозлари, кийим-кечакларга тўғри муносабатда бўлишига, қадимги ва ҳозирги замон амалий-безак санъати асарларининг эстетик моҳиятини тушуниб етишга қўмаклашади. Ўқувчиларни халқ усталари ижодидаги образлилик билан таништириш, борлиққа эстетик муносабатни ўстиришга ёрдам беради.

Шунингдек, бу машғулотда болаларнинг қуйидаги тушунча ва маълумотларга эга бўлишлари талаб этилади:

- қадимги ва ҳозирги замон халқ амалий санъати усталари, уларнинг исмлари ва фамилияларини билиш;
- юқори бадиий савияда ишланган амалий санъат намуналари, шунингдек чет элларда сақланаётганлиги ҳақида маълумотга эга бўлиш;
- халқ амалий санъати билан боғлиқ бўлган йирик музейларнинг номи ва жойлашган шаҳарларни билиш; . *
- Ўзбекистонда мавжуд бўлган аввалги ва кейинги даврлардаги халқ амалий санъати билан боғлиқ бўлган йирик тарихий ва маданий ёдгорликларни билиш;
- Республикамизда халқ ҳунармандчилиги ривож топган шаҳар ва қишлоқларни билиш;
- халқ амалий санъатининг турлари, унда ишлатиладиган асбоб ва материаллар, қўлланиладиган усулларни билиш;
- халқ амалий санъатидан асосий ибораларни билиш.

Халқ амалий санъатини ўрганиш ўқувчиларнинг бадиий дидини ўстириш, борлиққа эстетик муносабатини шакллантириш ва бадиий фикр доирасини кенгайтириш борасидагина эмас, балки у болаларнинг тасвирий ижодий фаолиятида ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Ўқувчилар қадимги халқ ҳаёти билан боғлиқ бўлган мавзуда расм ишлар эканлар, улар бевосита уй жиҳозлари (сўзана, гилам, патнис, лаган, товоқ, чойнак, пиёла, қути, ё

офтоба, лаъли, қумғон, хум, сандиқ, чойидиш, хонтахта, панжара ва х^к), ёғоч ва ганч ўймакорлиги буюмларини тасвирлашларига тўғри келади. Бунда уларга халқ амалий санъатидан олган билим ва тушунчалари қўл келади.

Дарснинг жиҳозлаёйиши: Ўзбек халқ амалий санъати намуналари ёки уларнинг нусхалари, слайдлари, диапозитивлари, диафильм, кинофильмлар.

Дарснинг мазмуни: Янги мавзунини баён қилиш ўқувчиларга халқ амалий санъатининг ўзбек халқи ҳаётида тутган ўрни, унинг турлари ҳақида маълумот бериш билан бошланади. Умуман, бу суҳбатнинг қуйидаги мазмунда ва узвийликда ўтказилиши мақсадга мувофиқдир.

Ўзбекистонда санъатнинг кенг тарқалган турларидан бири халқ амалий-безак санъатидир. Бу санъат асарлари ҳаётда ишлатиладиган буюмлар- идиш-тавоқ, кийим-кечак, уй жиҳозлари, ўйинчоқлар ва бошқа шу кабиларни ўз ичига олади.

Халқ амалий санъати асарлари одамларнинг кундалик турмуш эҳтиёжларини қондириш, теварак-атрофга, боғ-роғлар, уйларни ташқи ва ички кўринишига гўзаллик киритишга хизмат қилади. Бу санъат дастгоҳ санъатдан ўзининг бевосита халқ эҳтиёжларига мосланганлиги билан фарқ қилади ва инсон ҳаётида ишлатиладиган буюмларнинг мазмуни билан боғланади. Амалий-безак санъатида ҳаётдаги мавжуд нарсалар (масалан, гуллар, ҳаётий лавҳалар ва ҳоказолар) акс этади. Лекин, улар мустақил хусусиятга эга бўлмасдан, маълум бир буюм мазмуни ва шакли билан боғланиб, уни безашга хизмат қилади. Амалий санъат буюмлари бирмунча эркин-ижодкор тафаккури маҳсули сифатида яратилади ва у теварак -атрофга фойда киритишга қаратилган бўлади. Масалан, жимжимадор устун, эшик, дарвозалар, деворларнинг ташқи ва ички томонларига ишланадиган рангли нақш ва бўртма тасвирларни бунга мисол қилиб кўрсатиш мумкин.

Халқ амалий санъати жуда қадим замонда пайдо бўлиб, халқ хунарамандчилиги тарзида ривожланиб санъатнинг энг қадимги ривож топган ва барҳаёт тури бўлиб келган.

Ўзбек халқининг амалий санъати асарларида кўпроқ чамандек очилган гулзорлар, боғлар акс этади. Чунки, жазирама иссиқ шароитда қақраб ётган чўлларни гулзорга айлантириш қадимдан ўзбек халқига хос одат бўлиб қолган. Ўзбек халқ амалий санъатида ёғоч ўймакорлиги, кулолчилик билан бир қаторда, ўзбек каштаси, атласи, беқасами ва нақшлар берилган ҳар хил жиҳозлари дунё халқлари орасида катта шуҳрат қозонган.

Амалий санъатнинг энг кўп тарқалган оммавий тури каштачилик бўлиб, у қадимий анъаналарга эга. Ўзбек каштачилиги, юқорида айтиб ўтганимиздек, гулзор боғларни эслатади. Шунинг учун ҳам биз ўзбек каштачилигида гулдаста, мажнунтол, куюш, баъзан дарахт шохчасига қўнган қушчалар, ҳатто ҳайвон ва одам тасвирларини ҳам учратамиз.

Ўзбекистоннинг энг қадимий маданият ўчоқлари ҳисобланган Бухоро ва Самарқанд сўзаналари ўзининг рангдорлиги, шаклларининг турли-туманлиги ва ниҳоятда нозик тикилиши билан фарқланади. Шаҳрисабзлик аёллар тиккан каштачилик буюмлари эса кўпроқ гиламни эслатади.

Дорпечлар ўзбек хонадонларида уйнинг ички деворларининг юқори қисмига айлантириб илиб қўйиладиган безак сифатида фойдаланилади. Уларнинг паст қисмида шокила-шокила бўлиб, осилиб турган кокилалари бўлади, дорпечлардаги бир шакл қайта такрорланаверади. Бу эса гулли дарахт ёки гулдастани қатор қилиб сафга тизиб қўйгандек манзарани беради.

Ўзбек каштачилигида дўппи алоҳида ўрин эгалайди. Шаҳрисабзнинг гилам дўпписи, Бухоронинг зар дўпписи, Наманганнинг * чуст, ироқи, духоба ва бошқа дўппилари Ўрта Осиё халқлари орасида кенг тарқалган. Дўппи нусхалари ичида энг машҳури чуст дўппиларидир. Қора атлас ёки сатин устига ипак билан тикилган бодом гул (ёки қалампир), кизакка туширилган гуллар дўппига нафислик бахш этади. 1 - расм.

Каштачилик санъатида белбоғ, дастрўмол, сандалпеч, бўғмача ва турли тўрвачалар ҳам нафис безатилади.

Ўзбек каштачилигининг анъаналари ҳозирги кунда ҳам муваффақият билан ривожланмоқда.

Нимшоҳи газламалар-беқасам, банорас ва адрас, атласлар ҳам халқимиз томонидан эъзозланади. Ўзбек халқи ипак етиштиришда моҳир бўлибгина қолмай, балки атласлар тўқиган, уларни ниҳоятда юқори бадий дид билан бўй олган. Ипакдан тўқилган тўрт, саккиз, ўн икки тепкили атласлар жаҳонда донг таратган. Атласлар композицион жиҳатдан турли-тумандир. ҳозирги кунда унинг юздан ортиқ безак тури бор. Булар, асосан, турли геометрик шакллар, ўсимликларнинг гул ва мевалари, барглари, уй-рўзгор асбоблари ва ҳоказолардан иборат.

Ганчкорлик Ўзбекистонда амалий санъатнинг энг сеvimли ва қадимий турларидан биридир. Амалий санъатнинг бу турида бухоролик ва тошкентлик усталар самарали меҳнат қилмоқдалар.

Авваллари деворлар ўйма гулли паннолар билан безатилар, таҳмонлар қиррасига нақшлар ўйиларди. Токчалар бўлса ўймакор ёки жим -жимадор безаклар билан ясатилар, хонага нур ва ҳаво кириб туриши учун дераза ва эшик устидан туйнук қилиб ,унга ганч ва ёғочдан панжара ўрнатилар эди. Ҳозирда кандил, наво, шип каби меъморчилик деталлари ганчдан тайёрланмоқда. Шунингдек, маданият саройлари ва маъмурий биноларнинг ички ва ташқи қисмини бпатишда ганчкорликдан кенг фойдаланилмоқда. 2-расм.

Ўзбек ганчкорлигининг ажойиб саҳифасини Бухоро яқинидаги Ситораи Моҳи Хосадаги "Оқ уй" да, Тошкентдаги Навоий номли катта опера ва балет театрида кўриш мумкин. Санъатнинг бу ажойиб ва мураккаб турида усталардан Уста Ширин Муродов (Бухоро),Тошпўлат Арслонқулоз, А. Пўлатов, А. Самадов, М.Усмонов (Тошкент), Ҳ. Жалиловлар (Самарқанд) донг таратганлар.

Амалий санъатнинг ёғоч ўймакорлиги тури Ўзбекистонда қадимдан мавжуд бўлиб, ўзнинг бой анъаналарига эга. Ёғоч ўймакорлиги 4 асарлари эшик, дераза, кутичалар, қантдон, устунлар, панжаралар, ўйинчоқларда ўз аксини топган. 3-расм.

Бу борада Хива усталарининг (Ота Полвонов) ишлари мақтовга лойиқдир. У ишлаган асарлар ўсимликсимон элементларнинг кўплиги ва бўрттириб ишланганлиги билан бошқаларнинг асарлардан ажралиб туради. Тошкент усталари (С.Хўжаев, Ниёзкориев, М.Қосимов, О.Файзуллаев) эса кўпроқ

"гириҳ" усулида ишлаб, геометрик нақшлардан кўп фойдаланишади. Қўқонлик уста Х.Нажмиддинов ва унинг ўғли Х.Ҳайдаровнинг ишлари ҳам диққатга сазовордир.

Ёғоч ўймакорлиги санъатида мусиқа асбобларини безаш ҳам алоҳида ўрин эгаллайди. Дутор ва танбурга, чанг ва торларга суяк ва садафлардан қадалган чиройли нақшлар кишини ҳайратда қолдиради. Бу санъат ҳозирги вақтда Тошкентда кенг ривожланмоқда. Ўймакорлик санъатининг ажойиб турларидан бири

мисгарликдир. Ўзбек мисгарлик санъати жуда қадимдан шукрат қозониб келган. Унда сариқ ва қизил мисдан ишланган турли хил хўжалик ва уй-рўзғор буюмлари нозик шакллар билан безатилади. 4-расм.

Безатилган мис асбоблар Бухоро, Қўқон, Самарқанд, Қарши ва Хива шаҳарларида кўпроқ ясалади. Мисгарликда бу шаҳарлар усталарининг ўзига хос ишлаш услуби бор. Лаган, патнис, чойидиш, офтоба ва обдасталар мисгарлик буюмлари ичида энг кўп тарқалганлари ҳисобланади.

Амалий санъатнинг бу турида бухоролик М.Муҳсинов, С.Подчаев, Н.Солиҳов, С.Ҳамидов, Л.Фозилов, хоразмлик Х.Саидов, М.Жонбеков, Б.Ёқубов, С.Худойбердиев, тошкентлик Р. Соибовлар самарали меҳнат қилганлар.

Қадимдан уй-рўзғор буюмларига бўёқлар билан ажойиб нақшлар ишланиб келинган. Уни наққошлик санъати деб юритилади. Республикамизда амалий санъатнинг бу тури қадимдан ривожланган бўлиб, унда ўзбек усталари фақат уй-рўзғор буюмларини эмас, балки уй-жой ва жамоат биноларининг девор ва шипларини ҳам безайдилар. Санъатнинг бу «турида ҳар бир халқ ўзича ижод қилади. Масалан, рус амалий санъатида текис ёғоч юзасига уста ўсимликсимон нақш расмини туширади, унга махсус бўёқлар беради. У бироз қуригандан сўнг бўёғи ўчиб кетмаслиги учун устидан бир неча бор тиниқ лак суртилади. Ўзбек усталарининг иш услуби

бошқачароқдир. Бу усталар эскиз бўйича дурадгор ишлаган ёғочга елим суртадилар, унинг усти жилвир қоғоз билан ишқалангандан сўнг, материалга бронза берилади. Кейин бронза устидан ули асосида композицион тасвир, унинг устига қора бўёқ суртиб, сўнгра нақш ишланади. Нақшларнинг ўчиб кетмаслиги учун нақш устидан бир неча бор тоза лак суртилади. 5-расм.

Халқ усталари тажрибасида нақшнинг куйидаги турлари кўпроқ қўлланилади: ислими - эгри чизиқли ўсимлик элементлардан иборат нақш; гириҳ тўғри чизиқли элементлардан геометрик шакл ҳосил қилувчи нақш; гулли гириҳ (ёки мураккаб) - бу икки гуруҳдаги нақш ислими ва гириҳ элементларидан ташкил топади. Ислими турдаги асосий элементлар - новда, япроқ, гул, гунча, куртак, қалампир, мева, поя кабилар ҳисобланади. Поя ва новда турли нақшларнинг энг кўп учрайдиган элементлари ҳисобланиб, улар

нақш ҳошияларида қўлланилади. Гириҳлар эса тўрсимон ва юлдузсимон бўлиб, юлдуз нурларининг сони 5 тадан 16 тагача боради. 6-расм. Нақшнинг учинчи тури ҳисобланган гулли гириҳ нақшида эса нақш геометрик ва ўсимлик элементларнинг бир-бирига қўшиб ишлатилиши натижасида ҳосил бўлади. Бунда геометрик элемент доимо нақш ўртасида жойлашади.

Наққош А.Қосимжонов, Ё.Рауфов, ТТўхтаўжаев, Ж.Ҳакимов (Тошкент), А.Болтаев (Хива), С.Норқўзиев (Қўқон) ва бошқа усталар санъатнинг бу турида меҳнат қилиб, шуҳрат қозонганлар.

Табий лойдан турли идишлар ясаш ва уларни тегишли рангларда бўяш КУЛОЛЧИЛИК ҳисобланади ва у Ўзбекистонда жуда қадим замондан ривожланган. Кулолчилик санъати буюмларига лаган, товоқ, чойнак, пиёла, сопол ва чинни идишлар, шунингдек, лойдан ишланган ўйинчоқлар киради.

Кулолчилик санъатида безатишнинг турли усуллари қўлланилади. Шундай усуллардан бири "қалами" усулидир. Бу усулда безак идишларга нақшларнинг расми чизиб олинмасдан тўғридан-тўғри мўйқалам билан ишланаверади. Бу усулларда кўпроқ Риштон ва Ғиждувон усталари ишлашади. Баъзи жойларда усталар гилвата билан гул чизиб, кейин бўёқ бериладиган "чизма" усулидан фойдаланишди. Бу усул Тошкентлик усталар орасида кенг тарқалган. 7-расм.

Ўзбек кулолчилик буюмлари безак композицияларидаги ўсимликсимон ва геометрик элементларининг бойлиги, хилма-хиллиги, бўёқлар гаммасининг ёрқинлиги билан ажралиб туради. Уларда феруза ранг бахт келтирувчи белги сифатида кўп ишлатилади.

Кулолчилик Ўзбекистон меъморчилигида кошинкорлик гарзида ҳам кенг қўлланилади. Мадраса, масжид, карвонсарой, ҳаммомларнинг пештоқларида, хона ичкарисисидаги девор безакларида кулолчилик санъатининг намуналари ўз аксини топган. Ҳозирги кунларда ҳам кулолчилик жамоат, турар жой биноларини безатишда кенг қўлланилмоқда. Республикамизда бир қатор уста кулолларни бирлаштирган кулолчилик устахоналари мавжуд, улар халқимиз талабларига ва дидига мос кулолчилик буюмларини яратмоқдалар.

Ўзбекистонда кулолчилик санъатини ривожлантиришда - кулоллардан У.Жўракулов, А.Мухторов (Самарқанд), У.Умаров, А.Ҳазраткулов, М.Назруллаев(Ғиждувон), Б.Боисов, Р.Матчонов(Хоразм), К. Туробов, Ю.Зиёмухамедов, А.Раҳматов, М.Раҳимов, Р.Орифжонов, А.Нўъмонов, Т.Миралиев, А.Аминов (Тошкент), Т.Тиллаўжаев (Наманган), А.Худойназаров (Каттақўрғон), Б.Халилов (Денов), М.Облоқулов (Ургут), ака-ука Ҳожимировлар (Андижон), Х.Раҳимова (Бухоро), Ш. Қаландаров (Хўжайли) ва бошқа усталар катта ҳисса қўшганлар.

Ўрта Осиё халқлари қадимдан ўзларининг зардўзлик санъатлари билан фахрланадилар. Зардўзлик учун асосий материал зар, ипак, бахмал

кабилардир. Усталар зар тўқишнинг икки турини қўллашади. Биринчиси - заминни зар билан тикиб тўлдириш ва иккинчиси нақшларни зар билан тикиш. Чеварлар нақшли ва сюжетли композицияларда кўпинча ўсимликларни тасвирлашади: гуллар, барглар, бодом гуллари, пахта шулар жумласидандир. Кейинги вақтларда зардўзлик буюмларида жонли нарсалар ҳам тасвирланмоқда.

Қадимдан зардўзлик Бухоро ва Самарқанд шаҳарларида кенг ривожланган. Ҳозирги вақтда бундай буюмлар Бухородаги махсус зардўзлик фабрикасида, бирлашмалар, устахоналар ва алоҳида усталар томонидан кўплаб ишлаб чиқилмоқда.

Дарснинг охириги қисмида ўтилганларни мустаҳкамлаш мақсадида янги мавзу юзасидан савол-жавоб ўтказиш мақсадга мувофиқдир. Бунда ўқувчиларга қуйидагича мазмунда саволлар берилади:

- Халқ амалий санъати қерларда қўлланилади?

- Халқ амалий санъатининг қандай турлари бор?

- Ўзбек халқ амалий санъати кенг ривожланган шаҳарлар қайсилар?

- Ўзбек халқ амалий санъатининг йирик усталари кимлар?

- Ислими, гириҳ, гулли гириҳ деганда нимани тушунаси?

- Амалий санъатнинг қайси турида қандай материаллар ва асбоблардан фойдаланилади?

Халқ амалий санъатини ўрганишда дарсда техникавий воситалардан фойдаланиш, амалий санъат буюмларининг намуналари ва ударнинг суратларини йиғиш, амалий санъат усталарининг номлари, улар санъатнинг қайси турида асар яратганликларини, амалий санъат ривож топган шаҳар ва қишлоқларнинг номларини ва санъатнинг шу турида учрайдиган ибораларни ёздириб бориш зарур. Амалий санъат ҳақида ўтказиладиган суҳбатларда болалар эътибори ўрганилаётган асар амалий санъатнинг қайси турига кириши, унинг муаллифи, асарнинг композицияси, ранглари, элементлари, материали, ишлаш усуллари, амалий санъат буюмларининг шакли, тузилиши ва беаги унинг вазифасига мослиги ва бошқаларга қаратилади. Бундай машғулотлар маъруза шаклида бўлса-да, савол-жавоб усулидан кенг фойдаланиш лозим.

Амалий санъат асарларини ўрганиш тасвирий санъат машғулотларининг бошқа турлари билан боғлаб ўтказиш яхши самаралар беради. Хусусан, нарсанинг ўзига қараб расм чизиш дарсларида амалий санъат буюмларидан қутичалар, гулдон, сопол лаганлар, мис патнислар, офтобалар, халқ миллий чолғу асбоблари, зарли ва ироқи дўппилардан натура сифатида (натюрморт таркибида, шунингдек алоҳида) фойдаланиш бу санъат турининг ўзига хос хусусиятларини тез ва осон идрок этишга ёрдам берса, суҳбат дарслари эса амалий санъатдан олган билим ва тушунчаларни янада бойитишга ва мустаҳкамлашга олибкелади,

Ўзбек халқ амалий санъати намуналари ва уларнинг фотонусхаларини тўплаш, улардан альбом тайёрлаш, ўзбек халқ амалий санъатига доир китоблар ўқиш ва улар ҳақида кенгроқ маълумотлар тўплаш уйга вазифа қилиб топширилади.

Дарснинг мавзуси: Амалий-безак санъатида табиий шакллари
яшаш

Дарснинг вазифалари: Болаларга стилизация ҳақида маълумот бериш. Уларни мустақил равишда стилизациялашга ўргатиш. Тасвирий малакаларни ўстириш. Бадий фикр доирасини кенгайтириш.

Дарснинг жиҳоашпппи: Стилизациялашга мўлжалланган табиий шакллар тасвирланган жадвал. (Гуллар, барглар, ҳашаротлар, қушлар ва ҳ.к). Стилизациялашга доир жадвал. 9 -расм.

Дарснинг мазмуни: Машғулот ўқитувчининг амалий санъат ҳақидаги суҳбати билан бошланади. Бунда ўқитувчи ўз эътиборини кўпроқ халқ усталарининг фаолиятларига қаратади. Хусусан, ҳар бир уста бирор бадий безак ишини бажарганда бевосита у ёки бу нақшлар тасвирини ишлашга тўғри келади. Улар нақш элементларини амалий санъат намуналаридан олишади ёки мустақил равишда табиий ёки геометрик шакллари стилизация қилиб ишлатишади. Стилизация икки хил йўл билан бажарилади. Биринчиси, шаклини соддалаштириш, иккинчиси, мураккаблаштириш. Соддалаштириш ёки мураккаблаштириш деганда, биз фақат нарсалар тасвири ёки нақшлар тасвирини соддалаштириш ёки мураккаблаштирилшигина эмас, балки уларнинг ранглари ўзгартирилишини ҳам тушунамиз. Амалий санъат усталари ижодида ҳаётда учрайдиган ҳамма нарсалар стилизация қилиниб, улар амалий санъат буюмларида ўз аксини топади.

Суҳбат давомида ўқитувчи стилизацияланмаган табиий шакл ва уларнинг стилизацияланган шакллари жадвал орқали ёки доскада расмини чизиш орқали намойиш этади. Шунингдек, дарс жараёнида соддалаштирилган стилизация ҳақида ҳам кўргазмали суҳбат ўтказилади.

Стилизациялаш жараёнини бевосита болалар кўз ўнгида кўрсатиш мақсадга мувофиқдир. Бунинг учун ўқитувчи доскага нарсаларнинг реал тасвирини, унинг ёнига стилизацияланган тасвирини чизиб кўрсатади. Худди шу иш болалар томонидан доскада ҳам бажарилади ва у синфда ижодий вазият ҳосил бўлишига ёрдам беради. Ана шундай узоқ давом этмайдиган машқлардан сўнг ўқитувчи дарс учун махсус тайёрланган табиий шакллarning ҳақиқий кўриниши тасвирланган жадвални доскага илиб қўяди ва уларни болалар ўз дафтарларида кўчириб олишларига кўрсатма беради. Сўнгра болалар уларни ўз расм дафтарларида мустақил равишда стилизациялайдилар. Дарс жараёнида болаларга ҳар бир нақш элементи қайси табиий шаклдан олинганлиги, бу нақш элементларининг номи ҳақида маълумот бериб боради. Халқ амалий санъатида кенг тарқалган нақш элементларидан - барг, шобарг, бодом, ойгул, бофта, учбарг, себарггул, купбарг кабилар ҳисобланади. 10-расм.

Дарс охирида болаларнинг бажарган ишлари намойиш тахтасига қўйилади ва улар биргаликда таҳлил қилинади. Вазифани юқори савияда бажарган болаларга баҳолар қўйиш мумкин.

Синфда бажарилган ишларнинг қаламтасвирини бўйш уйга вазифа қилиб топширилади.

Дарсинг мавзуси: Чойнак учун таглик эскизини ишлаш.

Дарснинг вазифалари: Ўқувчиларнинг ижодий қобилияти ва эстетик дидларини ўстириш, тасвирий малакаларини ривожлантириш, бадиий фикр доирасини кенгайтириш.

Дарснинг жиҳозланиши: Чойнак ва тагликлар. Чойнак, таглик эскизлари, панжаралар. 11-расм.

Дарснинг мазмуни: Ўқувчиларда мавзуга қизиқиш орттириш ва уларни бадиий фикр доирасини кенгайтириш мақсадида ўтказиладиган суҳбат қуйидагича мазмунда бўлади:

Чойнак учун тагликлар эскизини ишлаш учун аввало панжаралар ҳақидаги маълумотларга эга бўлмоқ лозим.

Панжаралар ниҳоятда турли-туман шаклда бўлиб, турмуш ва меъморчиликда кенг қўлланилади. Улар чўян, сим, ёғоч, ганч каби материаллардан тайёрланиб, эшик, дарвоза, кўча, истироқат боғларида тўсқич вазифасини ўтайди. Қадимда бино деразаларига ганч ва ёғочли панжаралар ўрнатилиб ундан уй ичини қуёш нуридан тўсиш мақсадида фойдаланилган.

Суҳбатда болаларнинг асосий эътибори панжараларнинг ўзига хос хусусиятларига қаратилади. Уларнинг энг муҳим хусусиятларидан бири ундаги элементларнинг ўзаро чамбарчас боғлиқлигидир. Бу нарса панжараларнинг бир бутунлиги ва мустақкамлигини таъминлайди.

Панжаралар таҳлилин уларни доира шаклидагилари юзасидан ўтказилгани маъқул. Бунда нақшларнинг икки хилдагиси кўрсатилади. Уларнинг биринчисида нақш бўлаклари доира радиуси йўналишида жойланади ва улар марказга томон торайиб боради. Иккинчи турида нақш элементлари айлана бўлиб жойлашадилар.

Суҳбатда шуни қайд қилиш лозимки, ўзбек нақшлари ўзининг сержилолиги, жим-жималарининг кўплиги, ўсимликсимон элементларининг бойлиги билан бошқа халқларнинг нақшларидан фарқ қилади. Суҳбат давомида ўқитувчи панжаралардан намуналар кўрсатади ва уларни таҳлил қилади.

Тагликда уларнинг шакли, қандай нақш элементларидан тузилганлиги, элементларни боғловчи бўлаклари, уларни материали ҳақида фикр юритилади. Худди шунингдек, ўқитувчи ўзи ишлаган таглик ва эскизларни кўрсатади ва уларни ҳам юқоридаги каби таҳлил қилади.

Мана шундай қисқача тушунтиришдан сўнг болаларга чойнак учун таглик эскизини ишлаш юзасидан топшириқ берилади.

Топшириқни бажариш учун ўқувчиларга қуйидаги вазифалар ва кўрсатмалар берилади.

1. Таглик учун мақсадга мувофиқ шаклни топиш: (доира, тўртбурчак, квадрат, ромб, учбурчак ва ҳ.к).
2. Танланган шаклга мос ҳодда нақш композициясини топиш.
3. Эскиз ишлашда панжара устига тушадиган оғирликни ҳисобга олиш.

Суҳбат давомида нақш чизмалари ва элементлари намоиш этилади ва ўқитувчи болаларга ҳар бир ишнинг нақш элементини номини қайта қайта таъкидлайди. Болалар бу нақш элементларини чизиб, машқ қилишлари ҳам мумкин. Шу билан бирга, ўқитувчи ўзи тайёрлаб келган кўргазмали қурол

орқали қутича безакларининг ёйилмаларини ҳам кўрсатади. Бу икки ёйилмадага нақшнинг бири гириҳ, иккинчиси ислими усулида ишланган бўлади.

Болалар тасвирий фаолиятининг биринчи босқичида қутича ёйилмасини чизиб оладилар, сўнгра нақш элементларидан хоҳлаганларини танлаб, уларни ёйилма устида тасвирлаб, янги композициялар ҳосил қиладилар. Нақшларнинг рангларини ҳам болалар мустақил танлайдилар. Ранг танлашда уларнинг сонини маълум миқдорда чегаралаш лозим, акс ҳолда маром ва нақш рангларининг уйғунлиги бузилиши мумкин.

Бу дарс болаларнинг ижодкорлигини оширишга қаратилганлиги сабабли уларнинг бу фаолиятларига имкон борича мустақиллик бериш лозим, баъзан ўзлаштириши пастроқ бўлган ўқувчилар билан яқка тартибда иш олиб борилади.

Мазкур вазифа ўз мазмунига кўра ижодий бўлганлиги сабабли, уни болалар уйда ёки келаси дарсда давом эттиришлари мумкин. Биринчи дарсда расмлар қаламда ишланса, иккинчи дарсда бўялади.

Уйга вазифа тариқасида синф ишини давом эттириш ва тугаллаш топширилади.

Дарснинг мавзуси: Газмол учун безах эскизини ипшаш.

Дарсинг вазифалари: Ўқувчиларни ижодий фикрлашга ўргатиш, уларнинг ижодий қобилиятлари, бадиий дидини ўстириш. Расм ишлаш малакаларини ривожлантириш, бадиий фикр доирасини кенгайтириш.

Дарсинг жиҳозланиши: 1. Турли композициядаги ҳар хил гулли, турли рангдаги газмол парчалари. 2. Турли газмолларнинг слайд ёки диапозитивлари. 3. Ўқитувчи ва болалар томонидан ишланган газмолларнинг турли эскизлари. 4. Тўрсимон нақш схемаси ва элементлари тасвирланган жадваллар.

Дарснинг иязиуи: Ёнги мавзунинг баёни доскада турли газмол парчалари ва газмол эскизларини намоёйиш этишдан бошланади. Шундан сўнг ўқитувчи дарс мавзусини эълон қилиб, болалар эътиборини газмолларга қаратади, уларга қуйидаги мазмунда саволлар бериб, дарсга бўлган муносабатларини фаоллаштиради:

Бу газмолларни қайси бири сизга ёқади ва нега?

газмоллар қандай нақш элементларидан ташкил топган?

бу газмоллар безагида ритм борми?

газмол нақшларида унинг элементлари такрорланиб келганми ёки алмашинибми?

бу газмолларнинг қайси бирини қандай мақсадларда ишлатиш мумкин?

безак нақши билан унинг фони ўртасида бирон бир боғланиш борми?

қайси газмоллардаги безакларда расмлар тўғри танлангану,

қайсиларида ноўрин, нега? Сизнингча, қайси ранглардан
фойдаланилса мақсадга мувофиқ бўларди?
безакда ритм шакллар ёрдамида ҳосил бўлганми ёки ранг
ёрдамида?

Бу саволларга олинган жавоблар аннқлаштирилиб, умумлаштирилиб бўлингандан сўнг ўқитувчи
"Бугун сиз ҳам безакчи рассомлар каби газмол учун безак (нақш) намунасини ишлайсиз" деб
топшириқ беради. Бу гал ишлайдиган нақшларингиз аввалги ишлаган нақшларингиздан фарқ қилади.
Ўтган йилги чизган расмларингиз йўлсимон, доира, тўртбурчак шаклида бўлиб, улар ёпиқ нақшлар деб
аталарди. Бу галги чизадиган нақшларингиз очик (чексиз) нақш деб аталади. Чунки, бу нақшларга
эътибор береангиз, уларнинг ҳамма томони очик, улардаги нақшларни тўрт томонга чексиз давом
эйтириш мумкин. Бундай нақшларнинг асосида тўр шакли ётади.

Безак элементлари вазифасини геометрик элементлар (учбурчак, тўртбурчак, доира, квадрат,
кўпбурчак) ва бошқа шакллар, табиат маҳсулотлари тасвирлари (гуллар, барглар, мева ва
сабзавотлар, майда ҳашаротлар, қушлар) бажаради. Эътибор берсангиз безакда ўсимликлар тасвири
ҳақиқий ҳолда берилмаган. Уларда ўсимликлар тасвири бироз ўзгартирилиб, яъни стилизация
қилиниб тасвирланган. Сиз ҳам безак эскизини чизганингизда бунга риоя қилинг, Ўз ишингизда халқ
амалий санъатида қўлланиладиган нақш элементларидан атиргул, пахтагул, ойгул, чиннигул, бодом,
анор, шобарг, марғула, гажак кабилардан фойдалансангиз янада яхши бўлади.

Ўқитувчи суҳбат давомида газмол эскизини ишлашдан аввал ундан қайси мақсадда фойдаланишни
ҳигобга олиб (кийимлик, парда, дастурхон ва ҳ.к.) безак элементи, ранги, композицияси, безак
ўлчовлари танланиши ҳақида гапирди. Агарда газмол кийимлик учун мўлжалланган бўлса, шахснинг
жинси, ёши, кийимини қайси фаслда кийишга мўлжалланганлиги ҳисобга олинади. Бунда
ўқувчилар нақш элементи ўлчовини, рангини ҳисобга оладилар.

Дарсда болаларнинг бажаришлари лозим бўлган ишлари шундан иборат бўладики, улар безатувчи
рассомлар каби кийимлик учун (ёш қизлар, ўрта ёшдаги аёллар, қари аёлларнинг ёшлари ҳисобга
олинади) газмол эскизини ишлайдилар. Эскиз ишлаш учун болалар аввалдан ўқитувчи томонидан
жадвал тарзида тайёрланган ва доскага осиб қўйилган газмол учун мўлжалланган нақш чизмалари
ва элементларини яхшилаб ўрганадилар, Сўнг улардан ўзларига ёққанларини танлаб олиб, нақш
тузадилар. Болалар жадвалда акс этмаган нақш элементларидан фойдаланишлари ҳам мумкин.
Болалар ҳоҳлаган гуллари, мева, сабзавотлар, ҳашарот ва қушлар тасвирини стилизация қилиш орқали
нақш ишлашлари ҳам мумкин.

Дарс жараёнида болалар эскизни мустақил равишда ва ижодий тарзда бажарадилар. Бўш
ўзлаштирувчи болаларга ўқитувчининг ёрдам бериши табиийдир.

Дарс охирида ўқитувчи болалар расмларидан энг яхшилари аждатиб олиб, уларни биргаликда
таҳлил қилади. Шу билан бирга, болаларнинг олган бадиий билимларини мустаҳкамлаш

мақсадида ўтилганлар юзасидан савол жавоб ўтказилади. Саволлар тахминан қуйидаги мазмунда бўлади:

газмоллар қандай мақсадда тайёрланади?

газмол гулларини кимлар ишлайди?

қандай нақшларга "Очиқ нақшлар" деб аталади?

"Чексиз нақшлар" чи? Нега улар шундай деб аталади?

намоёиш этилаётган намуналарда ритм нақш орқали ҳосил

бўлганми ёки ранг орқалими"

сиз кўриб турган нақшларда элементлар такрорланадими ёки

алмашинадими?

бу нақшларда қайси нақш элементлари тасвирланган? Уларнинг

номларини айтинг. Уйга турли газмоллар, кўйлак гулларини кузатиб ўрганиш вазифа қилиб топширилади. Кузатиш асосида синфда бажарилган ишлар қайтадан кўриб чиқилади, тузатишлар киритилади. Болалар уйда ўз нақшларини бўяш учун тайёрлаб қўядилар. Бунинг учун нақшнинг бутун юзаси мўйқалам билан ҳўлланади.

Мазкур мавзу асосидаги иккинчи машғулотда ўқитувчи болалар расмларидан яна бир бор кўртазма ташкил этиб, уларнинг ютуқ ва камчиликларини яхшилаб таҳлил қилади. Шундан сўнг газмол эскизини бўяшга доир кўрсатилар беряди. Ўқитувчи ўзи тайёрлаган нақш намуналарини намоёиш этиб, уларнинг рангларини таҳлил қилиб беради. Таҳлилда қайси нақшдан қайси ёшдаги аёллар кўйлаги учун фойдаланиш мумкинлиги, фон ва нақш элементлари ўтасидаги муносабатлар, ранг номларига эътибор берилади. Шундан сўнг болалар ўз ишларини мустақил равишда бўяшга киришадилар. Дарс охирида ҳар галгидек кўргазма ўтказилади. 14 расм.

Уйга синф ишини яқундат вазифа қилиб топширилади.

Дарсининг мавзуси: Либослар.

Дарсининг вазифалари: Ўқувчиларга кийимлар, хусусан миллий кийимлар ҳақида маълумот бериш. Ўзбек миллий кийимларини идрок этишга ўргатиш. Уларда бадиий эстетик дидни ўстириш. Болаларнинг бадиий фикр доирасини кенгайтириш.

Дарсининг жиҳозланиши: Уй, жомакор, дам олиш, маросим, спорт, ҳарбий, махсус, миллий ўзбек кийимларининг суратлари, диалогитиалари, слайдлари, расмлари.

Дарснинг мазмуни: Дарсни ўқитувчи суҳбатдан кўра савол жавоблар орқали ташкил этиши болаларнинг билишга бўлган муносабатларини фаоллаштиради. Шу сабабдан уларга қуйидагича саволлар берилади:

кийимлар қайси мақсадларда кийилади?

қандай кийим турларини биласиз?

кийимлар қандай материаллардан тикилади?

эркаклар ва аёллар кийимларини қандай фарқлаш мумкин?

болалар ва катталар кийимлари ўртасида қандай фарқлар бор?

турли миллат кийимлари ўртасида қандай фарқ бор?

бу кийимларда фарқ бўлишининг сабаби нимада?

Бу саволларга жавоблардан сўнг муаллим ўқувчиларнинг жавобларидаги камчиликларни тўлдиради, хатоларини тузатади, сўнг у жавобларни умумлаштириб, қуйидаги мазмунда суҳбат ўтказади:

Дастлабки даврларда одамлар ўзларини ташқи муҳит таъсиридан сақлаш мақсадида кийим кийганлар. Баъзи ўлкаларда айрим халқлар кийимлардан безак мақсадида ҳам фойдаланганлар. Авваллари кийимлар ҳайвонлар терисидан, дарахт пўстлоғи ва баргларидан тайёрланган. Кейинчалик уларни ёввойи, шунингдек, маданий ўсимликлар толасидан, ҳайвонларнинг жуни ва мўйналаридан ишлашган.

Ҳар бир халқда кийимлар кишиларнинг ёпшга қараб ҳам бир бирларидан фарқланган. Ёшларнинг кийимлари ёрқин рангдаги очик, сержилва гулли бўлса, катта ёшдагиларники эса, аксинча, ёшларига мос ҳолда вазмин, оддий рангдаги материаллардан тайёрланган.

Кийимларнинг тузилиши, ранги, гули, материали одамларнинг иқтисодий жиҳатдан таъминланиши ва хизмат мавқеига ҳам боғлиқ бўлади.

Кийимларнинг бир неча хиллари бўлади. Улар бош кийимлар, устки кийимлар, пойафзаллар бўлиб, ўз вазифасига кўра турли материаллардан турли ўлчовларда тайёрланади. Бунда кишиларнинг жинси, ёши, уларни қайси фаслда кийиши, ўлчолари, уларнинг эстетик диди ҳисобга олинади. Кийимларда ҳаво, нур, иссиқлик, нам ўтказувчанлик хусусиятлари ҳисобга олиниб, улар ўсимлик ва кимёвий толалар, ипак, жун, мўйна, тери каби материаллардан тайёрланади. Кийимлар вазифасига кўра уй кийимлари, жомакор кийимлар, дам олиш пайтида кийиладиган кийимлар, маросим кийимлари, спорт кийимлари, ҳарбий кийимлар ва махсус кийимларга бўлинади.

Кўпчилик кийимлар ҳар бир халқнинг маданий тараққиёти билан боғлиқ бўлиб, миллий хусусиятга эга. Улар ўз тузилиши, ўлчови, материали жиҳатидан турлича бўлиб, маҳаллий об ҳаво шароитини ҳисобга олиниб

тикилади.

Жомакор кийимлар эса меҳнат жараёнида фойдаланиш учун мўлжалланганлиги сабабли пишиқ, арзон, оддий матодан тайёрланади. Улар ҳар бир касбнинг ўзига хос хусусиятига қараб, турли рангда ва турли пишиқликда, турли материаллардан ишланади.

Масалан, хизмати сув билан боғлиқ бўлган ишчи ёки тазматчиларнинг (даладаги сувчилар, кемалардаги балиқчи, денгизчилар ва б.) кийимлари сув ва нам ўтмайдиган резина ёки синтетик материаллардан тайёрланса, ўт ўчирувчилар, пўлат қуювчиларнинг кийимлари ўтга чидамли материаллардан ишланади.

Тиббиёт, озиқ овқат ишлаб чиқариш ва улар билан савдо қилувчилар, ошпаз ва сартарошларнинг хизмати тозалик билан ниҳоятда боғлиқлиги сабабли уларнинг кийимлари оқ, кўчаларни тозаловчи ва

ремонт қюгувчи хизматчиларнинг кийимлари машинада келаётган шофёрларга оқдан кўриниб туриши учун зарғалдоқрангда бўлади.

Спорт кийимлари ҳам ўз материали, шаклига эга. Спорт пиймларининг турли материаллардан ишланишига сабаб, улар спортчининг каадай об ҳавода ўтказиладиган мусобақада иштирок этишига мўхаллангандир. Масалан, кишки совуқ ҳавода ўтказиладиган мусобақада вортчнларнинг кийимлари жун материалдан тайёрланган бўлиши мақсадга мцофмц бўлса, ёзги иссиқ кунларда эса пахта газламасидан тайёрланган арни кийган маъқул. Ёмғирли кунларда енгил синтетик шлардан тайёрланган кийимлар қўл келади. Шунингдек, спорт лрини тайёрлашда уларнинг шаклига алоҳида эътибор берилади. Мич.пп, ёзги кунларда фойдаланиладиган кийимлар кенгрок, қишда учун мўлжалланганлари эса ихчамрок бўлади.

Расмий кийимларни ҳарбий хизматчилар, ички ишлар ва алоқа фМашри, суд ва прокуратура, ўт ўчирувчилар, ўрмон хўжалиги ходимлари кагар Бундай кийимларни шу тоифадаги кишиларнинг хизмат вазифаси

м мазмунк талаб этади.

Хусусан, ҳарбий хизматчиларнинг кийимлари ҳақида фикр

■ бўлсак, аввало улар бошқа тоифадаги кишилардан яққо; турюпи учун расмий кийим керак бўлади. Бундай кийимла^

■ бошқа талаблар билан бир қаторда қуролли кучлар ва ҳарби{
I шуҳратини қадрлаш вазифасини ҳам назарда тутати.

I ойимларнинг бир хилда бўлишлиги саноат корхоналарид. ктусда тезкор.тик билан ишлаб чиқариш имконини беради. Қтродлм к)-чларда ҳарбий кийимлар устки, бош кийим, пойабза] бўлмвади. Устки кийимларга шинель, бушлат, плашч, мундир I жамзул, тужурка, шим кабилар кирса, бош кийимлар попок , амбонли ва соябонсиз фурашкалар ҳисобланади. Бузардан ташқари. ҳарбий хизматчилар устки кўйлак, шарқ р кябнш билан бир қаторда галстук, камар, аслаҳа анжомлар тақи Шунингдек, ҳарбий хизматнинг қўшин турларига қараб кийи: ва рантлари турлича бўлади. Ҳарбий хизматдагиларнинг қайсн хизматга мансублигини билдириш учун ҳарбий унво I жорий қишнган.

Замонавий қўшинларда ҳарбий унвон белгилари сифатид бош кийим, ёқадаги белгилар, эмблемалар, кўкрак ва енп пмяхадиган белгилар, жияк ва ҳошиялар қўлланилади.

Ҳарбий кийимлар, шунингдек, парад кийимлари, кундалик кийимлар, дапа ва иш кийимларига, уларнинг ҳар бири эса ёзги ва кишки кийимларга бўлинади.

Ҳарбий кийимлар ҳар бир давлатда ижтимоий иқтисодий тузум, қуролли кучларнинг турига қараб турлича бўлади. Бу кийимлар ранг, шакл, ҳарбий унвон белгилари, материал жиҳатидан ҳам бир бирларидан фарқ қиладилар.

Ҳарбий кийим элементлари дастлаб қадимги Миср, Оссурия, Эрон, Юнонистон армияларида пайдо бўлган.

Туркистон халқлари ҳарбий кийимлари эрамиздан аввал жорий қилинганлиги археология, адабий, тарихий, тасвирий маълумотлардан маълум. ҳарбий кийимлар Кушон подшолиги, Турк хоқонлиги даврида анча такомиллашади. Айниқса, Амир Темур ҳукумронлик қилган XIV аф охирлари ва XV аср бошларида ҳар жиҳатдан мукаммалашди. Бу даврдаги ҳарбий кийимлар ўзининг сержило, салобатли, серҳашамлиги билан фарқ қилган. XVIII ХГХ асрларда ўзбек хонликларида ҳарбийлар ялтироқ чолвор, саллали қалпоқ, юмшоқ телпак, метал тақинчоқли камар, пошнаи этик кийишлари русум бўлган. 15 расм.

Ўрта Осиёни Россия босиб олганидан сўнг ҳарбий кийимларда баъзи ўзгаришлар рўй берган. Хусусан, Бухоро ва Хива хонликларида маҳаллий ҳарбий кийимларнинг хусусиятлари сақланган ҳолда уларнинг шакли ва баъзи бир элементлари чор армиясининг ҳарбий кийимларига ўхшатиб тайёрланган.

Айниқса, олий қўмондонлик таркибининг кийимлари анъанавий ва дабдабали бўлган (кенг чолвор, зарли иплар билан тикилган духоба камзул, тилла, кумуш тақинчоқлар ва попукли камарлар в.б.)

Хива хонлигидаги ҳарбий кийимларга чор армвяси кийим формасидан фақат погонлар қабул қилинган.

Ҳозирги вақтда мамлакатимиз мустақилликка эришгандан сўнг кўшин тури ҳарбий унвонларга қараб ягона ҳарбий кийим формалари змалда қўлланилмоқда.

Суҳбат **давомида** ўқитувчи фикр юритаётган ҳарбья* кийим турларини радини **намоиш** этиши талаб этилади, шундагина болаларга бериладиғаи билиюгаругмрнинг хотирасида яхши сақланади.

Либовлар **мавзусига** бағишланган машғулот ҳар галгидек ўтилганларни мустаҳкшлашга оид савол жавоблар билан якунланади.

Мавзуга бағишгинган иккинчи дарс ўзбек миллий либосларига бағишланади.

Ўзбек миллии либослари бошқа халқлар кийимларидан ўзиниинг бир қатор хусусиятлари билан фарқланади. Бу хусусиятлар, асосан, ўлканиннг иқлим шароити, табиати, ўзбек халқининг турмуш тарзи ва бошқа шу каби томонлари билан белгиланади. Ўзбек миллий либослари эркаклар, аёллар ва болалар кийимларига бўлинган. Эркаклар оқ рангли кўйлак, яхтак, устки кийимлардан тўн, чакмон кийишган ва улар астарли ва пахтали бўлган. Халатларнинг пастки икки ёнида унча катта бўлмаган йиртиқчалари бўлган ■а **унар** яев юрганда, утирганда, от минганда кишиларга маълум қулаиликлар **гугднрган**. Тўн ва чакмонлар духоба, шойи, атлас, беқасам, ҳайвон териси ■абн материаллардан ҳам гулли, қам гулсиз қилиб тикилган. 16 расм.

Дўппиларни ҳар бир эркак, шунингдек, болалар кийганлар. Уларни Ўзбежистоннинг айрим вилоятлари, шахдар ва қишлоқларида аёллар ҳам **ийганлар**. Улар ўз шакли, тузилиши, материали, тикилиши жиҳатдан турли **туман** бўлган. Масалан, Чуст, Тошкент, Марғилон, Ироқи ва бошқа а^шшлар кенг тарқалган. Дўппиларнинг устида оқ, қизил, зангори, яшил **мшгдаги**. бойлар эса, зарли ип билан

тикилган салла ўраганлар. Ёш **шлгпарнинг** саллалари кичикроқ, кексаларники эса каттароқ бўлган, ■^**шшгдеж** мўйна ва жундан тайёрланган телпаклар қам кш!илган.

Эркаклар яна қийиқча ва белбоғлар боғлаб юрганлар. Белбопган! чяяпги 2 3 метр, эни 1 метр атрофида, қийиқча эса 1 метр атрофида квадрат ■**НТ-Т1?** бўлган. Бу қийиқча ва белбоғларга қинли иичоқ, носқовоқ, имёнларни осиб юришган.

Пойабзаллардан пошнапи этик, маҳсн, калиш, ковушлар асосий оёқ пшшлардан ҳисобланган.

Аё.парнинг успси кийимлари халат, кўйлак, паранжи қисобланиб, кенг

сжтнб тяючлган ва у оёққача тушиб турган. Паранжининг четларн х.ошия

<**гаши**) билан безагилган. Аёлларнинг бош кийимлари дўппи, рўмол

ая ва улар алоҳида алоқида, баъзан дўппининг устидан рўмоллар

пи **ўралган**. Анниқса, ёш аёллар ва қиз болалар зар дўппилар кийишган.

:арнинг тақинчоқлари қаторига куббали тиллақош, бўйин **яшшпсждар**, бўйинча тумори, найча, қашқарбалдоқ (зирак) кабилар кирган. **Асшшршшг** халатлари, башмат, нимчалар қимматбаҳо беқасам, духоба, **алшс, шойн**, чит, банорас ва бошқа шу каби материаллардан тайёрланган.

Ўзбекистон ҳудудидаги қар бир вилоятда яшовчи халқларнинг **шшшшшшрша** умумийлик бўлсада, бироқ хар бирининг ўзига хос • «**оонтзарн** кийимларнинг рангида, шаклида, узунлиги ва қисқалигида, ^**шшшг** жозибадорлиги ва одмилигида ўз ифодасини топган.

Ўзбех кийимларида XX асрнинг 20 йилларида кескин ўзгаришлар **ўШ бсрлн** п Оврупача кийимлар халқ ҳаётига кириб борди. Бу жараён **ашаиға** аср охирида бошланган бўлиб, кейинчалик у фаол тус одди. Бунга **асюаш** юмлакатимизга овруполикларнинг кўчиб келиши сабаб бўлди. _

Аё.хтарнинг миллий кийимларида айниқса катта ўзгаришлар рўй **оесан-** Хусусан, аёллар кўйлагининг узунлиги, енги калталашиб, уларнинг шш торайди. Эркаклар кийимлари деярли тўла оврупоча тусга эга бўлди.

XX асрнинг 2 ярмида кийимлар 2 йўналишда ривож топди: Биянчидан. оврупоча кийимларнинг халқ қаётига кенг равишда кириб борншида кўзга ташланади. Иккинчидан, миллий ўзбек кийимларининг тмсомиллашиб боришида ифодаланади. Бу нарсa кўпроқ аёллар ва қариялар **1ЮГИЙ** кийимларида ўз ифодасини топди.

Тошкент ва бошқа шаҳарларда ташкил этилган модалар уйлари ммллий кийимларнинг асосий хусусиятларини сақлаган ҳолда уни атрофлича такомиллаштирмоқдалар. Бу нарсa миллий ва байналминал тамойилларнинг бирлиги асосида бўлмоқда. Натижада эски ва янги кийимларда керакли хусусиятлар ажратиб олиниб, улар асосида содда ва кўримли кийимлар яратилмоқда.

Кийимларнинг ўзига хос хусусиятларини ўрганишда машғулотлар савол жавоблар шаклида ташкил этилса, улар фаол ва қизиқарли тарзда ўтади. Бунинг учун кийимларнинг суратларидан, тасвирий санъат асарларининг репродукцияларидан, график тасвирларидан фойдаланиш керак бўлади.

Кийим кечакларнинг тасвирини болаларга намоиш этишда техника воситаларидан, айниқса эгшдиоскопдан фойдаланиш яхши А натижалар беради. Кийимларнинг тахлилида болаларнинг

эътиборини унинг тури, қайси даврга, қайси миллатга хослиги, унинг ўзига хос хусусияти, тузилиши, ранги, безаклари мақсадга мувофиқлиги, материали ва бошқаларга қаратилиши лозим.

Дарсда ўтилганларни мустақкамлаш мақсадида ўқитувчи болалар билан савол жавоблар ўтказиб, уларнинг материалларни қай даражада ўзлаштирганликларини. аниқлайди ва берилган билимларни мустақ. камлайди. Саволлар тахминан қуйидагича бўлиши мумкин:

1. Либосларни қандай турлари бор?
2. Либослар қандай материаллардан тайёрланади?
3. Эркак, аёл ва болаларнинг миллий либосларида қандай фарқлар бор?
4. Кундалик ва маросим кийимлар ўртасида қандай фарқлар бор?
5. Ҳарбий кийимларнинг ўзига хос жиҳатлари қайсилар?
6. Ўзбек миллий кийимларининг вилоятлар бўйича бир * биридан фарқи нимада?

Бу саволлар ўз ўрнида тагин ҳам майдалаштирилиши ва аниқлаштирилиши мумкин. Болаларнинг жавоблари ўқитувчини, қониқтирмаган тақдирда, уларни ўқитувчининг ўзи тўлдиради ва хатоларини тузатади.

Дарс мавзусида тегишли сурат ва расмларни тўплаш, уларни альбомга ёпиштириш, тагига тегишли маълумотларни ёзиб қўйиш уйга вазифа қилиб топширилади.

Дарснинг мавзуси: Ўзбек миллий либосларни эскизини шплаш.

Дарснинг вазифадари. Ўқувчиларнинг бадиий ижодий қобилиятлари ва расм ишлаш малакаларини ривожлантириш.

Болаларнинг миллий ўзбек кийимлари ҳақидаги тасаввурларини бойитиш, халқ санъатига қизиқиш уйғотиш.

Дарснинг жиҳозлаиши. Ўзбек миллий кийимларининг суратлари, репродукциялари, диапозитив ва слайдлари. Ўқитувчининг ўзи тайёрлаган бир неча миллий ўзбек кийим эскизлари. Лотин Америкаси, Африка, Оврупо халқлари миллий кийимларининг суратлари, репродукциялари ва слайдларидан намуналар. Катта ёшдаги эркак ва аёл, ўғил ва қиз болалар гавдаси тасвирланган расм.

Дарснинг мазмуни Ўқитувчи ўтказиладиган дарснинг мавзусини эълон қилгандан сўнг ўзбек миллий кийимлари ҳақида қисқача суҳбат ўтказади. Бу суҳбатнинг бошланиш қисмида ўзбек миллий кийимлари билан болалар аввалги дарсда танишганларини ҳисобга олиб, уларга бир қатор саволлар беради. Бундан мақсад болаларнинг ўзбек миллий кийимлари ҳақидаги тасаввурларини тиклаш ва бойитишдан иборат. Хусусан, бу борада қуйидагича саволлар берилади:

қандай ўзбек миллий кийимларини биласиз (эркаклар, аёллар ва

болалар кийимлари ҳақида алоҳида алоҳида тўхталиш зарур)?

ўзбек миллий кийимлари бошқа халқлар кийимларидан қайси

жиҳатлари билан фарқ қилади?

эркаклар миллий кийимлари ансамблига қайси кийимлар киради? Аёлларникига чи?

аёлларнинг кийимларида ёш хусусиятлар қандай ҳисобга олинади? Эркакларникида чи?

Ўзбек миллий эркаклар кийимлари билан аёллар кийимлари ўртасида қандай фарқ бор?

Шундан сўнг ўқитувчи болалар жавобларидаги камчилик ва хатоларни кўрсатиб, суҳбатга яқун ясайди.

У қуйидаги мазмунда бўлади:

Ҳар бйр халқ ўз миллий кийимларига эга. Бироқ уларнинг ҳаммасида умумийлик бўлиб, улар бош кийим, устки кийим, оёқ кийим, шунингдек, турли туман тақинчоқ кабиларда кўзга ташланди.

Бу кийим ва тақинчоқлар мажмуаси костюм (ансамбл) деб аталади. Костюмда киши кийган ҳамма кийимлар (бош, устки, пойафзал, шунингдек тақинчоқлар) бир бирига шакл, ранг, ўлчов жиҳатидан мос ҳолда тайёрланади. Ҳар бир халқнинг костюмлари бир мақсадга қаратилган бўлса да, бироқ улар бир биридан фарқ қилади.

Ҳатто, биргина Ўзбекистоннинг ҳар бир вилоятида кийимларни бирбиридан фарқ қиладиган томонлари кўп, хусусан Сурхондарё ва Ҳашқадарё вилоятлари ўз услубига эга бўлса, Бухоро ва Самарқанд бошқа услубга, Фарғона водийси аҳолиси яна бошқа услубга эга. Шундай фикрларни Қорақалпоғистон Республикаси, Хоразм, Тошкент каби вилоятларнинг кийимлари ҳақида ҳам айтиш мумкин

Ўзбек халқи турлича иқлим шароитларида ҳар хил кийимлар кийган. Улар эркаклар, аёллар, болалар кийимларига бўлинган.

Қисқача суҳбатдан сўнг ўқитувчи миллий кийимлардан намуналар кўрсатиб, улардан қайсилари қайси вилоятга тегишли эканлигини, қайси бирлари камбағаллар ва қайсилари бойлар учун мўлжалланганлигини аниқлаш юзасидан кўрсатмалар беради.

Савол жавоблардан сўнг ўқитувчи расмдаги кийимлардан 1 2 тасини болалар билан биргаликда таҳлил этади.

Ўқитувчи болаларнинг навбатдаги вазифаси ўзбек миллий кийимлари эскизини тайёрлашдан иборат эканлигини айтади. Сўнгра ўз кўрсатмаларини қуйидаги мазмунда давом эттиради:

Болалар дафтарларингизга доскадаги кўرғазмали қуролда акс эттирилган одам қоматй расмини ишланг, сўнгра унинг устига ўзингиз хоҳлаган ўзбек миллий кийимларининг расмини ишлайсиз. Ўзбекистоннинг қайси вилоятига хос кийим ишламоқчи бўлсангиз, унинг ўзига хос томонларини сақлашга ҳаракат қилинг. Шунингдек, расмингизда кийимнинг қайси мансабдаги ёки хизматдаги кишилар учун мўлжалланганлигини ҳам ёдингиздан чиқарманг. Сиз ишлаган кийим намунаси бутун бир ансамблни ташкил этсин.

Ўзингиз ишлаган кийим намунасини бетақрор бўлишлигига ҳаракат қилинг. У китобларда берилган ва мен кўрсатган кийимлар тасвирдан фарқ қилсин. Бироқ расмингизда ўзбек миллий кийимларига хос хусусиятлар билиниб турсин.

Доскада намойиш этиш учун қўйилган кийим намуналаридан тўла кўчириб олиш мумкин эмас, бироқ улардаги айримқисмларни, нақш элементлари, ранглари, шакллардан фойдаланса бўлади. Ўқитувчи шуни ҳам қайд қиладики, ўзбек кийимларининг намунасини яратиш учун уларни бошқа халқларнинг миллий кийимлари билан солиштириб кўриш керак бўлади. Шу мақсадда ўқитувчи болалар эътиборини бошқа халқлар кийимларига қаратади. Шундан сўнг болалар мустақил равишда миллий кийим эскизини яратишга киришадилар. Кийим намунасининг рангтасвири ўқувчининг рухсати билан амалга оширилади. Бунда ўқитувчи ҳар қайси болага алоҳида ёидашади. Чунки ижодий ишлар савияси ҳамма болаларда бир хил бўлиши мумкин эмас. Либосларнинг намунасини халқ усталари томонидан бадиий анъаналар асосида тайёрланиши, кийимларнинг ранглари ҳақида алоҳида тўхталиб ўтиш позим. Бунда у ўзбек усталари ёркин тоза рангларни ниҳоятда ёктиришларини қа 1та қайта таъкидлаб ўтади. Сухбат давомида ўқитувчи болаларга шуни ҳам ётказиши керакки, кийимлар намунасини ишлашдан аввал \ар бир ўқувчи уларни эркаларга, аёлларга, қишлоқликми, ёзликми, баҳор ёки кузликми, ёшларга, қарияларга, бойга, камбағалиши, зиёлига ёки амалдорга, руҳонийга, оддий хизматчи^ами жанлигини яхшилаб ўйлаб олиши керак бўлади. Худди шуни ҳисобга олиб, кийим материали, унинг безак гули, ранги, композицияси танланади. Дарс болаларнинг ижодий ишлари кўргазмасини ташкил этиш ва муҳокама қилиш билан якунланади. Уйга синф ишини якунлаш вазифа қилиб топширалади.

Дарснинг мавзуси: Ча ёл халқлари либослари эскизини ишлаш.

Дарснинг вазифалари. Миллий кийимларнинг турли туманлиги, айрим халқларнинг миллий кийимларининг ўзига хос хусусиятлари билан таништириш. Миллий кийимларнинг ҳар бир мамлакатнинг иқлими, қишлоқларнинг яшаш шароитига боғлиқлиги ҳақида маълумот бериш. Кийимларни идрок этишга ўргатиш, ўқувчиларда бадиий ижодий фаолликни ўстириш. Ўқувчиларни эстетик руҳда тарбиялаш.

Дарснинг жиҳозланиши. Чет ёл халқларининг, шунингдек, миллий ўзбек кийимларининг фотолари. расмлари. Миллий кийимлар тасвирланган слайд, диапозитив ва диафильмлар. 17 расм.

Дарснинг мазмуни. Ўқитувчи миллий кийимлар ва уларнинг тузилиши, безак элементлари тасвирланган кўргазмали қуролларни болаларга намойиш ётади. Улар йирик ўлчовда бўлиши ва ҳамма ўқувчиларга бемалол кўринадиган бўлиши мақсадга мувофиқдир. Кийим эскизлари кичик ўлчовда бўлиши ҳам мумкин. Бунда уларнинг сони кўпроқ бўлиши лозим ва уларни қўлдан қўлга ўтказиб таништирилади. Кийимларнинг слайдларини, диапозитив ва диафильмларини намойиш этиш ёнг самарали воситалардан биридир. Бундай воситаларни ўқитувчининг ўзи тайёрласа ҳам бўлади. Бунинг учун оддий фотоаппаратлардан фойдаланилади.

Кийим тасвирларини намоёиши уларнинг таҳдйли орқали амалга оширилади ва у савол жавоб тарзида ўтказилади. Саволлар қўйидаги жиҳатларни ўз ичига олиш мумкин:

Бу кийим қайси халқларга хос деб ўйлайсиз? Нима учун?

Бу кийим қайси табақадаги кишилар учун мўлжалланган?

Бу кийим қайси мавсумда кийишга мўлжалланган?

Кийимни бундай тузилишда бўлишлигини сабаби нимада?

Кийим тахминан қайси ёшдаги кишилар учун мўлжалланган?

Нима учун?

Кийимнинг бадий безаги ҳақида қандай фикрдасиз? (ранги, безак элементи, кийим турларининг шакллари):

Миллий ўзбек кийимларидан бу кийимларнинг фарқи нимада?

Чет эл халқлари кийимларидан қайси бири сизга кўнроқ ёқади?

Нима учун?

Бу суҳбат жараёнида болалар томонидан йўл қўйилган хато ва камчиликлар ўқитувчи томонидан тўлдирилиб ва тузагилиб борилади. Унда чет эл халқларининг кийимлари ҳақида фикр юритиш билан чегараланиб қолмасдан, балки болаларни умуман кийимлар, миллий ўзбек кийимлари ҳақидаги тушунчаларини тиклаш, шунингдек уларни бир бирлари билан солиштириш кўзланган мақсадни амалга оширишга самарали таъсир кўрсатади. Айниқса, кийимлар кишиларнинг ёшга, габакаспга караб ранги, гули, материали жиҳатидан турлича тикилиши. бош кийим, устки кийим, оёқ кийимларга бўлиниши кабилар ҳақида кнса бўлса да тўхталиб ўтиш фойдалидир.

Навбатдаги вазифа болаларни муваққид ижодий ишга ўтишларидан иборат. Бунинг учун ўқитувчи ка.па ўлчовлаг кишилар қомати (катта ёшли эркек. аёл ва ўғил. қиз бола) тасвирланган расмни доскага илиб қўяди. Болалар ўз хоҳишларига кўра бу расмдан бирортасини ўз дафтарларига чизалчар. У ўқувчи қачта ёш эркек кийимини. Аёл кийимини ёки болалар кийимини чизишни мақсад қилиб қўйганлигига боғлиқ. Шундан сўнг одам қомати устига кийим тасвири туширилади, сўнг уни безаклари ва ранглари ишланади.

Болаларнинг мустақил ишлари ижодий характерда бўлишлиги талаб этилади. Бунинг учун болалар амалий ишга киришар эканлар, ўқитувчи доскада намоёиш этилган кўрғазмали куролларни яшириб қўяди. Акс ҳолда айрим болалар кўчириб олишлари мумкин.

Уйга синф ишини давом эттириш ва яқунлаш топширилади.

Дарснинг швзуси: Китоб саҳифаларининг бадий безаги эскизини ишлаш.

Дарснинг вазифалари: Китоб бадий безаги ҳақида маълумот бериш. Болаларни китоб мазмуни ва унинг бадий безаш ўртасидаги боғлиқлик ҳақидаги тушунчаларини кенгайтириш. Ўқувчиларнинг

ижодий фикрлаш қобилиятларини ўстириш. Расм орқали ўз фикрларини ифодалай олишга ўргатиш. Билимлар манбаи бўлган китобга муҳаббат уйғотиш ва уларни авайлаб асрашга ўргатиш.

Дарснинг жиҳозланиши: 1. Ўлчов, ранг, шрифт, безак композицияси жиҳатдан турлича китоблар. 2. Ўқитувчи томонидан бирорта китобга ишланган безаклар. 3. Китоб саҳифаларини безаш мавзусида ишланган параллел синф ўқувчиларининг ишлари.

Дарснинг мазмуни. Дарснинг янги мавзусини баён этиш қисми китоб ҳақида суҳбат билан бошланади. Бу суҳбатда китобнинг кишилар ҳаётидаги аҳамияти ҳақида гапирилади. Китоб билимлар манбаи, у кўпгина авлодларнинг тажрибасини ўзида акс эттирувчи хазина, у ўқитувчи ва тарбиячидир. Китоб ижтимоий ишлаб чиқаришнинг ҳамма соҳаларида (саноат, қишлоқ хўжалиги, фан, медицина, санъат ва в.б.) ишловчилар учун амалий кўрсатмалар беради. Мактабда у дарслик, турли халқлар ўртасидаги муносабатлар воситаси вазифасини ўтайди. Айниқса, ҳозирда китобсиз Ватанни душманлардан ҳимоя қилиш, мураккаб техникани ўзлаштириб бўлмайди. Турли буюм ва озиқ овқатларни кўплаб ишлаб чиқаришни, фан ва санъат сирларини билиб бўлмайди. Усиз ўқимишли ва маданиятли кишилар тайёрлаш мумкин эмас.

Китоблар ўлчов, шакл, безак унсурлари, ранг, безак композицияси жиҳатидан ниҳоятда турли туман бўлади.

Китобларни яратиш иши билан кўпчилик мутахассислар шуғулланадилар. Китоб мазмунини ёзувчи ёзади, унинг безагини рассом бажаради. Китобнинг яратилишида ёзувчи ва рассомлардан ташқари муҳаррирлар, корректорлар, bosмаxона ходимлари ҳам иштирок этадилар.

Китобни осон ва тез ўқилиши учун рассомлар ҳам ўз санъатларини ишга соладилар.

Техника ривож топмасдан аввал китоблар қўл билан ёзилар эди. Китоб матннинг атрофлари ва оралари нақшлар ва расмлар билан юксак бадиий савияда безатилган. Қоғоз кашф этилмасдан аввал одамлар сопол, дарахт барглари, ҳайвон териларига ёзишган.

Айрим маълумотларга қараганда Республикамиз ҳудудида Самарқандда 650 йиллардаёқ қоғоздан тайёрланган китоблар бўлган.

XI асрда Хитойда, XV асрнинг 40 йилларида Германияда китоб босишни ихтиро қилиниши китоб тараққиётида янги даврни очди. Республикамиз bosмаxонасида биринчи бор кўп нусхали китоб 1868 йилда Тошкентда нашр этилди.

Китобларни нашр этишда рассомнинг роли бениҳоя катта. Рассомлар томонидан китобларга ишланган иллюстрациялар, безаклар китоб мазмунини аниқроқ ва тезроқ тушуниб олишга ёрдам беради.

Ҳадимги вақтларда ҳам китобларни безатишга алоҳида эътибор берилган. Аввалги даврларда Республикамиз ҳудудида яратилган китобларни безатишда рассомлардан Камолиддин Беҳзод, Султон Муҳаммад, Қосим Али, Маҳмуд Музахҳиб, Абдулло, Муҳаммад Мурод Самарқандийлар айниқса катта шуҳрат қозондилар.

XX асрнинг иккинчи яримларида Ўзбекистонда нашр этилган китобларни безатишда И.Икромов, В.Кедрин, М.Рейх, А.Ошейко, Қ.Башаров, И.Кириакиди, Т.Муҳамедов ва бошқа китоб беаги усталари етишиб чикди. Улар китоб беаги санъатининг миллий бадий анъаналарини давом эттириб. катта ютуқларни қўлга киритдилар.

Китоб мукова жилди (суперобложка), мукова, титул варағи, бошбезак, зарҳал ҳарф (бош ҳарф), иллюстрация, якуний безак кабилардан ташкил топади. Шеърий китобларда сатрлар орасида ҳам нақший безаклар тасвирланади. Китобнинг титул варағида муаллифнинг фамилияси, китобнинг номи, нашр этилган жойи, йили, нашриёт номи ва бошқалар ёзилади.

Китоб матнли бетининг юқори чети, баъзан вароқнинг ўртаси бадий безатилади. Бу безак нақшли ёки мазмунли тасвирдан (шунчаки нарсалар тасвири бўлиши ҳам мумкин) иборат бўлади. У бош безак деб юритилади. Улар катта кичиклиги жиҳатидан турлича бўлиб, улар муваффақиятли тасвирланган тақдирда мазкур китоб бобини, баъзан бутун китоб мазмунини ўзида акс эттириши мумкин. Шу билан бирга бош безак бу бетни бадий безатиш вазифасини ҳам ўтайди. Бош безак ҳақида гап борганда унинг китоб вароғидаги ўрни, ўлчови, ранги, шакли, тасвир унсурлари ҳақида тўхталиб ўтиш лозим. Уларни кўрсатишда эртақ, ҳикоя, шеър, достон, масал, роман каби асарлардан фойдаланилади.

Зарҳал ҳарф китобнинг матнини ҳар бир боби ёки параграфининг биринчи ҳарфи ҳисобланади ва у йирик ҳолда ишланади, ранг билан нақш ҳақида турли реал тасвирлар безатилган бўлади. Зарҳал ҳарфлар кўпинча болалар эртақларида ва шеърий китобларда кўп қўлланилади. Зарҳал ҳарфлардан намуналар турли китоблардан, шунингдек, ўқитувчининг ўзи тайёрлаган кўргазмали қуроли орқали кўрсатилади. Мисол учун "Ўзбек халқ эртақлари" китобини намуна сифатида ўрганиш ва болаларга кўрсатиш учун тавсия этиш мумкин. Шу тўпلامдаги эртақлардан биронтасини танлаб олиб, ўқитувчи шу асосда болалар билан иш олиб боради.

Ўқитувчи юқоридаги каби иллюстрация ва якуний безак ҳақида ҳам гапириб, уларнинг намуналарини турли китоблардан кўрсатади. Якуний безак ҳам бошбезак каби ўлчовда, рангда, шаклда китоб ёки боб охирида берилади. У кўпроқ китоб ёки унинг бобига ҳулоса ясайди. Ҳикоя, эртақ, масал, достон ва бошқа бадий асарларда уларнинг мазмуни билан боғлиқ иллюстрациялар ҳам берилади. Китобларнинг матн қисмларининг атрофлари нақшли безак билан безатилиши ҳам мумкин. Ўқитувчи китоб безакларидан намуналар ҳам кўрсатади. 18 расм.

Китобларнинг ички беаги юзасидан умумий тушунчалар бериб бўлинганидан кейин ўқитувчи асосий вазифага ўтиб. уни тушунтиради.

Ўқитувчи эртақнинг қисқача мазмунини болаларга тушунтириб, унинг ички беагини кўрсатади, улар юзасидан савол жавоб ўтказади. Савол жавобдан сўнг иш юзасидан қисқача кўрсатма беради. У қуйидагича мазмунда бўлади. Безак ишларига киришишдан аввал бош безак, зарҳал ҳарф, якуний безак ишланадиган китоб бетларидаги матн ўрнини альбом вароғида белгилаб қўйилади. Шунингдек, бу вароқда бош безак, якуний безак ва зарҳал ҳарфларнинг ўз ўрнини ҳам белгилаб қўймоқ лозим.

Китоб матни учун қолдирилган жойни альбом вароғининг чеккасигача тақалмайди. Альбом вароғининг тўрт томонидан жой қолдирилади. Альбомга китобнинг матни ёзилмайди.

Ишни акварель бўёқ, фломастер, тушь, гуашь билан бажариш мумкин. Безашга киришишдан аввал ўқитувчи кўрсатган китоб безакларини яна бир бор синчиклаб кўриб чиқилади ва улардан ижодий фойдаланилади. ҳеч вақт китоблардаги безаклардан кўчириб олишга рухсат этилмайди. ҳар бир ўқувчи мустақил равишда китобдаги безаклардан ўзгачароқ, янада қизиқарлироқ ишлашга ҳаракат қилиши лозим

Вазифа болаларга тушунарли бўлгач, ўқитувчи уларга мустақил ишга ўтишларига рухсат этади. Ўзи партн (араро юриб қийналаётган ўқувчиларга ёрдам бериб боради.

Ўқувчиларнинг кўпчилиги бир хил ҳаголарга йўл қўйганлари тақдирда бутун синфни ишдан тўхтатиб, уларни ч. | голари тушунтирилади.

Дарсни мустақамлаш мақсадида ўқитувчи ўтилганлар юзасидан савол жавоб орқали суҳбат ўтказади. Суҳба^да болалар эътибори қуйидагиларга қаратилади:

1. Китобларнинг кишилар ҳаётидаги аҳамияти нимада?
2. Китобларнинг яратилишида қайси соҳа мутахассислари иштирок этадилар?
3. Китоблар қандай қисмлардан ташкил топади?
4. Китоб бадиий беагининг қандай бўлакларини биласиз?
5. Қадимда қайси ўзбек мусаввирлари китоб беаги бўйича ижод қилганлар?
6. Ҳозирги ўзбек график рассомларидан кимларни биласиз?
7. Тарлон ким эди ва у нима иш қилди?
8. Чол дарёдан ушлаб олган сандиғини нима қилди?
9. Ойгул шохдан қутулиш учун нима иш қилди?
10. Бахтиёр ким, у Ойгул билан қандай учрашди?
11. Жамбилга қилинган ҳужум нима билан тугади?
12. Достондаги бош қаҳрамонлар кимлар?
13. Ойгул билан Бахтиёрнинг ташқи кўриниши, бўйлари, кийимлари ва тузилишларини қандай тасаввур қиласиз?
14. Достондаги салбий образлар кимлар ва уларни қандай тасаввур қиласиз?

Энди бир ўйлаб кўринг чи, достоннинг қайси қизиқарли жойларига иллюстрация ишласа бўлади? Балки достоннинг ушбу ерига: "Даҳшат ичра ёниб хон, Ҳар томон қилди фармон. Тўхтамай довул қилди, Майдонларга ўт ёқди. Ўз ҳолига қилиб ор, Тикиб қатор қатор дор, Кўзларига тўлиб қон, Танизаҳарга ботди" Ёки: "У бир кун жуда ҳорди: Озгина тин олгани Бироз эркин қолгани Дарё лабига борди

Ва шу чоғда қари чол

Бир нарсга кўриб қолди

Ҳовлиқиб, бўлиб хушҳол,
Қаққайиб туриб қолди.
У йўқ эди ўзида,
Бир сандиқ сув юзида
Лопиллаб келар эди
Тўлқиндай елар эди" деган жойига расм ишларсиз.
"Бозорда қари чолни
Ўғри дея тутдилар.
Ура сура шўрликни
Подшо сари элтдилар.
Подшо ҳам ғазаб билан: Бу нима? деб сўради. Ёки: "Балиқ қорнин ёрганда
Пичоқ белга борганда,
Чол бирдан чўчиб қочди,
Бахтиёр ғазаб сочди.
Балиқ қорнида шу он
Тебраниб уён буён,
Ойгул кўзини очди,

Ва Бахтиёрни кўрди" деган жойига расм ишласа бўлади. Ўқитувчи суҳбатни яна давом эттириб, достондаги Исён бостирилган кун, Дархонни қилиб тутқун-Саройга келтирдилар, Ясов тортиб қўшинлар, Савлат билан турдилар. Сўнг золим хонга улар Танитдилар Дархонни: "Шу бошлаган исённи, Шудир Дархоннинг ўзи, Мана бу Ойгул қизи..." Тикиларди золим хон, Тикилар эди Дархон, Ёндиргудай жаҳонни, Ўт бор эди кўзида, Зўр талваса юзида" қисмига ҳам расм ишлаш мумкинлиги қайд қилинади. Агарда шу лавҳалардан бирига ўқитувчи ўзи расм ишлаб, уни болалар билан таҳлил қилса мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Сўнг ўқитувчи болаларга намоёиш қилинадиган иллюстрация юзасидан қўйидагича мазмунда саволлар беради:

-иллюстрацияда кимлар ва қандай воқеа тасвирланган? уни қандай билиш мумкин? воқеа қаерда содир бўляпти? уни қандай билиш мумкин?

хон билан Дархон ўртасида нима ҳақда гап бўляпти? воқеа қайси даврда рўй берган? уни қандай билиш мумкин? расм сизга ёқдими? нима учун ёқди? Савол жавоб тугагач, ўқитувчи ундаги камчиликларни тўлдиради, хатоларни тузатади, жавобларни умумлаштиради.

Вазифани болалар онгига етказишда ўқитувчи параллел синф ўқувчиларининг шу достонга ишлаган расмларидан намуналар кўрсатиши ва уларни биргаликда таҳлил қилишлари яхши натижалар беради.

Шу мақсадда ўқитувчи 3 4 дона болалар расмларидан кўрсатиб, уни таҳлил қилади. Бу расмлар Ойгулни балиқ ичидан чиқиб келиши ёки шунга ўхшаш қизиқарли лаҳзага тегишли бўлса, у болалар

учун ниҳоятда таъсирли бўлади ва зўр иштиёқ билан таҳлил қилинади. Бундай лаҳзаларга ўқитувчининг ўзи расм чизиб келиши ҳам мумкин. Расмлар юқорида баён этилган мазмундаги саволлар ёрдамида таҳлил қилинади.

Сўнгра, ўқитувчи суҳбатни давом эттириб, энди сиз ҳам дostonдаги юқорида қайд қилиб ўтилган воқeалардан биронтасини расмини ишланг, деб болаларга мурожаат қилади. Расм ишлаш учун сиз аввало воқеа қаерда содир бўлганлигини, унда кимлар иштирок этишини, улар қандай кийинганликларини, улар атрофида кимлар борлигини ўйлаб олинг. Сўнгра асосий образни дафтарнинг қаерига тасвирлашни ҳам хаёлингизга келтиринг, деб кўрсатма беради. Расм ишлашда ушбу расмлардан фойдаланишингиз мумкин деб расм, открытка, репродукцияларни доскага илиб қўйилади. 19 расм.

Ўқитувчи, сиз чизган расмдаги воқеа қаерда рўй бераётганини билдириш учун унинг фонига уй ёки табиат манзарасини тасвирлашингиз керак, деб уқтиради:

Агар расмдаги воқеа кўчада юз бераётган бўлса, бунда болалар Ўзбекистон маъморчилик ёдгорликларига оид расмлардан фойдаланишлари мумкин. Уларни фақат расм фонига ишланади.

Уйга синфда ишланган расмни яна бир кўриб чиқиш, камчиликларини тўлдириш, хатоларни тузатиш вазифа қилиб топширилади. " Ойгул билан Бахтиёр" номли дoston асосида расм ишлаш кейинги иккинчи дарсда ҳам давом эттирилади.

Иккинчи дарсда ўқитувчи ҷарталараро юриб, уй вазифасини кўздан кечиради. Улардан энг яхши ва ўрточа, қониқарсиз ишланганларидан намуналар ажратиб олиб, уларни болалар билан биргаликда таҳлил қилади. Таҳлилда қуйидагича саволлар берилади: бу расмларнинг қайси бири сизга ёқади? нима сабабдан ёқади? қайсилари ёқмади? нима сабабдан ёқмади? бу расмда қандай воқеа тасвирланган? бундай воқеа тасвирланганлигини қандай билиш мумкин? расмда асосий образ ким ва у қандай ишланган? воқеа қайси фаслда рўй берапти? уни қандай билиш мумкин?

Расмдан воқеа қайси даврда бўлганлигини аниқлаш мумкинми? қандай қилиб?

расм композицияси ҳақида қанда* фикрдасиз? Ёмон ва ўрта ишланган ишлар юзасидан ҳам саволлар берилиб, улардаги югуқ ва камчиликлар аниқланади.

Савол жавоблардан сўнг ўқитувчи билдирилган фикрларни

умумлаштириб, ҳар бир ўқувчига ўз расмидаги камчиликларни йўқотиш, хатоларни тузатиш юзасидан кўрсатмалар беради. Ўзи эса бу ишда қийналган болаларга ёрдам беради.

Болаларнинг расмлари бўяш учун тайёр бўлгач, ўқитувчининг бўёқ билан ишлашга оид қисқача суҳбатидан сўнг уни бўяшга ўтадилар.

Суҳбатда ўқитувчи расмларда давр, йил фасллари, куннинг вақти, ижобий^ салбий образларининг тасвирданиши, ҳаво перспективаси, акварел ва гуашь бўёқлари билан ишлашнинг ўзига ҳос хусусиятлари ҳақида гапиради.

Шунингдек, суҳбатда кўргазмали қуролларни намоиш қилиш орқали ундаги рангларни таҳлил қилиб, болаларнинг бу соҳадаги вазифалари янада ойдинлаштирилади.

Дарс ҳар галгидек болалар расмларидан-намуналар ажратиб олиш ва уларни таҳлил қилиш билан якунланади. Уйга синф ишини давом эттириб, тугаллаш вазифа қилиб топширилади.

Дарснинг мазмуни: "Алпомиш" достони асосида ял्लустрация

Дарсининг вазифалар: Ўқувчиларни ижодий қобилиятлари, фаолликлари ва бадиий дидларини ривожлантириш. Уларни ватанпарварлик ва ахлоқий руҳда тарбиялаш. "Алпомиш" достони ва унинг мазмуни ҳақидаги тушунчаларини мустаҳкамлаш.

Дарсининг жиҳозлаиши: В.Кайдаловнинг "Йўлбарс билан учрашув" номли график иши. Унинг "Алпомиш" достонига ишлаган график портретлари. Қадимий меъморчилик обидаларининг тасвирлари. Миллий ўзбек кийимларининг расмлари.

Дарснинг мазмуни. Янги мавзунинг баёни "Алпомиш" достони мазмунини болаларнинг ёдига тушириш билан бошланади. Шу мақсадда ўқитувчи қуйидаги саволлар билан уларга мурожаат этади:

1. "Алпомиш" достони қачон яратилган?
2. У қайси халқлар халқ оғзаки ижодига хос?
3. Достоннинг қисқача мазмуни қандай?
4. Достондаги асосий образлар кимлар?
5. Достондаги ижобий ва салбий образлар кимлар?

"Алпомиш" достонининг мазмунини болалар хотирлаб олганларидан сўнг ўқитувчи достондаги қайси воқеаларга расм ишласа бўлади деб сўрайди. Болаларнинг бу саволга жавобларидан маълум бўладикки, достондаги қуйидаги жойларга расм ишласа бўлади: 1. Алпомиш Барчинни қутқараётган кўриниши. 2. Алпомишни ўз рақиблари билан қилаётган жанги. 3. Алпомиш ва Барчинларнинг тўйлари. 4. Алпомишнинг она юртида кутиб олиниши. 5. Алпомишнинг қайнотаси ва қайнонасини зулмидан қутқариш учун қилган ҳаракатлари. 6. Алпомишни зиндондаги ҳаёти. 7. Алпомишнинг золим хонни ўлдириши. 8. Дўсти Қайқубодни хон қилиб тайинланиши. 9. Алпомиш она юртига келиб, севгилисининг тўйи устидан чиқиб қолиши. 10. Алпомишнинг ҳукмдор Ултонтозни енгиши в.б.

"Алпомиш" достони ҳақида суҳбат давомида ўқитувчи шуни алоҳида таъкидлаши лозимки, "Алпомиш" достонида кўчманчи чорвадор қабила аъзоларининг дунёқараши, ижтимоий муносабатлари, аҳолининг турмуши, урф одатлари, қаҳрамоннинг сафарлари, кураш ва жангу жадаллари, Қўнғиротда тинчликни тиклаш ҳаракатлари билан боғлаб тасвирланган. Достоннинг асосий ғояси халқнинг ўз мустақиллиги ва бирлигини сақлаш, осойишталикни мустаҳкамлаш, инсоний фазилатлар, эзгу умид ва орзу ниятларнинг ҳақсизлик, ёвузлик устидан албатта ғалаба қозониши ва бошқалар ҳисобланади.

Мардлик, ботирлик, ўз Ватани ва халқига содиқлик, душманга нисбатан чексиз нафрат каби олийжаноб фазилатлар достон қаҳрамони Алпомиш-, умр йўлдоши Барчин, синглиси Қалдирғоч, дўстлари Қоражон ва Қайқубод образларида бадиий ифодасини топган. Алпомишнинг ҳамма сафарларида,

унинг эзгу ниятларини амалга оширишда, зулм ва ёвузликка қарши курашида унинг дўстлари доимо унга йўлдош, ёрдамчи бўладилар. Сухбат давомида ўқитувчи Алпомиш ва Барчин образларини ифода этган рассом В.Кайдаловнинг расмлари, от, одам тасвирларини намойиш этади. 20 расм.

Болалар дostonдаги юқорида қайд қилинган воқеа ва кўринишлардан бирортасини танлаб олиб, ўша воқеани ёки бирор персонаж расмини ишлайдилар. Болалар бу ишга киришларидан аввал ўқитувчи намуна тариқасида дoston асосида ўзи ишлаган бир неча композиция вариантларини намойиш этиб, болалар ижодига йўл йўриқ кўрсатади.

Дарс охирида ўқувчилар томонидан ишланган расмлар таҳлил қилинади. Уйга синф ишини даврм эттириш вазифа қилиб топширилади. Мавзу икки дарсга мўлжалланганлиги учун уни келгуси дарсда давом эттириб тугалланади.

Дарснинг мавзуси: "Наврўз байрами" мавзусида табрикнома ишлаш.

Дарснинг вазифалари: Ўқувчиларнинг ижодий қобилиятлари, тасвирий малакаларини ўстириш. Болаларни Наврўз Шарқ халқларининг анъанавий байрами ҳақидаги тасаввурларини кенгайтириш.

Дарснинг жяхозданиши. Наврўз мавзусида ишланган табрикномалар. Ўқитувчи томонидан тайёрланган табрикнома намуналари.

Дарснинг мазмун: Дарс Наврўз байрами ҳақида сухбат билан бошланади. Бу сухбат тахминан қуйидагича бўлиши мумкин:

Наврўз форс тожик тилида "янги кун" маъносини билдиради ва у Урта Осиё ва Яқин Шарқ халқларининг анъанавий қадимий Янги йил байрами ҳисобланади. Йилнинг бошланиши баҳорги кун билан туннинг барабар келиши ва табиатнинг баҳорги уйғониши (21 март)ш л боши ҳисобланган. Тарихий манбаларга қараганда, Наврўз байрами аҳмонийлар давридан бошлаб анъанага айланган ва Ўрта Осиё, Эрон, Афғонистон халқларида энг катта байрамлардан ҳисобланган. Наврўз байрами муносабати билан подшолар халққа тортиқлар улашганлар, маҳбусларни озод этганлар. Умар Хайёмнинг Наврўзга бағишланган асарида баён этилишича, бу байрамни ўтказиш учун қондалар жорий қилинган. Хусусан, уй жойларни тозалаш, гул ва дарахтлар ўтказиш, ота она, яқин кишилар билан дийдор кўришиш, марҳумларнинг қабрларини зиёрат қилиш одат бўлган. Ўзбек халқида Наврўз байрами муносабати билан сумалак, ялпиз сомса тайёрланган. Ёшлар Наврўз куни кечасини ўйин кулги билан ўтказишган. Байрамнинг биринчи кунида отчопар, улоқ, кураш, дор ўйини, сайллар ўтказилган.

Бундай тушунтиришдан сўнг болалар эътибори байрам муносабати билан тайёрланадиган табрикномаларга қаратилади. Кишилар бу улуғ байрам арафасида ўз яқинларини (бува ва бувилари, ота оналари, устозлари, ака укалари, опа сингиллари, дўст биродарлари, дугоналари, қариндош уруғлари в.б.) табрикнома орқали табриклайдилар.

Табрикномалар нашриётлар томонидан тайёрланиб, босмахоналарда нашр этилади. Улар шакл, ранг ва мазмун жиҳатдан ниҳоятда турли туман бўлади. Намуналар болаларга кўрсатилиб, таҳлил қилинади.

Табрикноманинг устки кўриниши, асосан, ёзув ва расм қисмларидан иборат бўлади. У шакл, ранг жиҳатидан киши эътиборини ўзига тортадиган, бадиий дид билан безатилган бўлиши лозим.

Табрикноманинг устки ёзув қисми, расми унинг ичидаги матни билан боғлиқ бўлади. Табрикномалардаги ҳарфларнинг ўлчовлари унинг умумий ўлчовига нисбатан олинади. Ўқитувчи намуна сифатида ўқувчиларга кўрсатадиган табрикнома беағи уч хил кўринишда тасвирланган бўлади. Уччала намунанинг ёзув қисми бир хил, лекин уларда тасвирланган расмлар ҳар хил бўлиб битта матнни ифодалайди.

Табрикномадаги расмлар, ёзув қисмларининг бир биридан фарқи ва ўхшашликларини тушунтириш учун ўқитувчи болаларга шундай саволлар бериши мумкин:

Табрикномадаги асосий нарсани нима, ёзув қисмими ёки расмларими? Бу уч намунада ёзувлар қандай жойлашган ва уларнинг бир биридан фарқи борми?. Табрикномада расмлар қандай жойлашган ва уларнинг бир биридан қандай фарқи бор? Бу ердаги сариқ ва яшил ранглар нимани билдиради?

Сўнгра ўқитувчи ўқувчиларнинг жавобларини умумлаштиради. Расмлар ва табрикноманинг номини ва мазмунини бойитиб, матн қисми ўзида акс эттиради. Бу ердаги табрикнома номлари ҳар хил ўлчовли ва ҳар хил кўринишда ишланган бўлиб, у расмларнинг жойлашуви ва ўлчовига боғлиқ бўлади. Расмлардаги пушти, сабза, яшил, барикарам ранглар табиатнинг баҳорги уйғонишини билдиради.

Ўқитувчи чизишга рухсат этишдан аввал табрикномани чиройли ишлаш учун уни содда, мазмунли ва кўриниши аниқ бўлиши лозимлигини ўқтиради. Ундаги ҳарфларнинг текис ва бир хил бўлишига эришмоқ лозим. Табрикномани безатишда рангларга алоҳида эътибор берилади. Ёзув қисми билан расмларни бир бутун деб қараб, уларда рангларнинг бир бирига мослашувига эътибор берилиши керак. Шунингдек, ранглар бир меъёрга бўйлиши лозим.

Навбатдаги иш болаларга табрикномани ишлаш йўлини тушунтиришдан иборат. Бунинг учун ўқитувчи табрикноманинг ўлчови, унинг устки қисмига ёзиладиган матни ва расмларни намуна тарикасида кўрсатади. Болалар улардан ижодий тарзда фойдаланиб, табрикнома тайёрлайдилар.

Бу тайёрланадиган "Табрикнома" да . . . йил 21 март сўзлари, турли туман гуллар, қушлар, нақшлар тасвири ифодаланган бўлади. 21 расм.

Шундан сўнг ўқитувчи вазифани бажаришга киришиш лозимлигини айтади ва ўзи эса ўқувчиларга ёрдам бериб боради.

Дарс охирида яхши ва бўш ишланган ишлар таҳлили уюштирилади. Болалар томонидан тайёрланган табрикномаларнинг энг яхшилари билан мактабда ўтказиладиган кечаларда, ота оналарни табриклашда фойдаланиш мумкин.

Синфда бажариб улгурилмаган ишларни уйда тугатиш, синфда вазифани бажариб улгурганларга табрикноманинг янги композициясини бажариш вазифа қилиб топширилади.

Дарснинг навзуси: "Широк" афсонаси асосида иллюстрация ишпаш.

Дарснинг вазифалари: Ўқувчиларнинг ижодий қобилиятлари ва тасвирий малакаларини ўстириш. Уларни ватанпарварлик ва халқпарварлик руҳида тарбиялаш.

Дарснинг жиҳозлапиши: "Широқ" афсонаси асосида ишланган қоралама, композиция вариантлари. 2500 йил бурунги одамларнинг кийимлари ва ҳарбий қуролилари ҳамда ўтов расмлари.

Дарснинг иазиуви. Ўқитувчи болаларга топшириқ беришдан аввал уларни "Широқ" афсонасининг мазмуни билан таништиради. Уни ўқитувчи сўзлаб бериши ёки савол жавоб шаклида ташкил этиши мумкин. Маълумот савол жавоб шаклида ўтказиладиган бўлса у қуйидагича бўлади. Айтингчи, "Широқ" афсонасининг мазмуни қандай?

Широқ ким ва у неча ёшда? Рустак чи? Дарявуш чи? Рустак ўтови ичида оқсоқолларга нима ҳақида гапирди? Оқсоқолларчи?

Широқ ўтовга кириб Рустакка нима деди? Широқ Рустак хонасидан қайси аҳводда чиқди? Кўчманчилар Широққа қандай ёрдам кўрсатдилар? Широқ Дарявушга нима деди?

Эрон шоҳи лашкарлари Широқни қандай жазоладилар? Воқеа қандай тугади? Широқ нима учун ўзини қурбон қилди? Энди ўйлаб кўринг чи, эрамиздан аввал халқлар қандай яшаганлар, табиат кўриниши, иморатлар, одамларнинг кийимлари қандай бўлган, шоҳ ва лашкарбоши, лашкарларнинг кўринишлари қандай бўлган? Улар билан аввалги синфларда танишган эдингиз. Уларни тасаввур этинг.

Навбатдаги вазифа "Широқ" афсонасидаги воқеалардан бирортасини танлаш ва шу асосда расм ишладан иборатдир. Қани айтинг чи, афсонадаги қайси воқеа ва кўринишлар асосида расм ишласа бўлади.

Бизнингча қуйидаги воқеа ва кўринишлар асосида расм ишласа бўлади:

1. Широқни ўтовда оқсоқоллар билан суҳбати.
2. Широққа Рустакнинг мурожаати.
3. Широқнинг Дарявуш билан учрашуви.
4. Широқнинг душман лашкарларини саҳрода бошлаб бораётганлиги.
5. Душманнинг Широқни жазолаши.
6. Душманларнинг саҳродаги оғир аҳволдаги кўринишлари
7. Широқнинг портрети.

Болалар ана шу воқеалардан бирортасини танлаб, уни ўз расмларида ифодаладилар. Болалар топшириқни сифатли бажаришлари учун ўқитувчи уларга афсона асосида ўзи ишлаган композиция вариантларининг эскизларини кўрсатади. Уни ўқувчиларга тушунтиради. Болалар фойдаланишлари мумкин бўлган расмлар доскага илиб қўйилади.

Шундан сўнг ҳар бир ўқувчи ўзига маълум бўлган композицияни тайёрлаш учун унинг эскизларини бир неча вариантда тайёрлайди. Ўқитувчи билан маслаҳатлашиб, улардан энг маълумини оққа кўчиради. Шу билан биринчи дарсга яқун ясалади. Уйда уни давом эттириш ва бўяш учун тайёрлаб

қўйилади. Иккинчи дарсда расмни бўяш амалга оширилади. Болалар расмни бўяшга киришишларидан аввал ўқитувчи топшириқ юзасидан қисқача суҳбат ўтказди.

Дарс охирида ҳар галгидек болалар томонидан ишланган ишларнинг кўргазмаси ўтказилади ва у атрофлича таҳлил қилинади. Муваффақиятли ишланган расм муаллифлари рағбатлантирилади.

Уйга синфда бажарилган ишларнинг камчиликларини тўлдириш, ҳатоларини тузатиш вазифа қилиб топширилади.

Дарсинг мавзуси: "Насриддин афанди ҳақида латифалар" номли китобасосида иллюстрация ишлаш.

Дарснинг мақсади: Ўқувчиларнинг ижодий қобилиятлари ва тасвирий малакаларини ривожлантириш. Китоб беағи ҳақидаги тушунчаларни кенгайтириш.

Дарснинг жихозлаиши: Т. Муҳамедовнинг "Насриддин Афанди ҳақидаги латифалар" номли китобга ишлаган иллюстрациялари. Рассом Т.Жамолиддиновнинг "Бозорда" номли асарининг репродукцияси.

Дарснинг мазмуши. Ўқитувчи Насриддин Афанди ҳақида суҳбат ўтказди ва у бу ҳақда қуйидагиларни баён этади. Насриддин Афанди Шарқ оғзаки ижодида кенг тарқалган ҳажвий латифаларнинг қаҳрамони. Шу қатори ўзбекларда уни Афандк, туркларда Хўжа Насриддин, қозоқларда Хўжа Носир, озарбайжонларда Мулла Насриддин деб аташади. Насриддин Афанди ҳақиқатгўй, адолатли, инсонпарвар, камбағалпарвар халқ қаҳрамони бўлиб, ноинсоф, ғаразгўй, мараз каби салбий характердаги кишилар устидан кулади. Афанди образи яратилганига минг йилдан ошган. У ҳақда XIX асрнинг биринчи ярмида Истамбулда, кейинчалик Европада китоб нашр этилган. Ўзбекистонда эса унинг таржимаси 1962 1963 йилларда пайдо бўлган. Кейинчалик Ўзбекистонда Афанди ҳақида янги латифалар яратилди ва нашр этилди. Бу китобларга истеъдодли ўзбек рассоми Телман Муҳамедов, Уста Мўмин, Темурғолиб Жамолиддиновлар иллюстрациялар, А. Мухторов кабилар катта кичик ҳайкалчалар ишлаганлар. 22 расм.

Ўқитувчининг навбатдаги вазифаси болаларни Насриддин Афанди ҳақида қандай латифалар борлигидан хабардор этишдан иборат. Бунинг учун у болалардан Насриддин ҳақида қандай латифалар борлигини сўрайди ва болалар бу латифаларнинг қисқача мазмуни ҳақида сўзлаб беришади.

Ўқитувчи Насриддин Афандининг ҳозиржавоб, ақлли ва айёрлиги ҳақидаги ушбу латифани болаларга айтиб бериши уларни янада фаоллаштириб гоборади. Унинг мазмуни қуйидагича: Насриддин Афанди якшанба куни яёв юриб, чарчаб бозордан келаётган эди. Уни кўчада яхши кийинган отлиқ одам тўхтатди ва "Спз мабодо Насриддин Афанди эмасмисиз" деб сўрабди. У ҳа, мен ўша одамман деганидан сўнг отидан тушибди ва Насриддинга қараб, мен сизни машҳур алдоқчи эканлигингизни эшитиб узоқ мамлакатдан келяпман. Мен ўша мамлакатдаги ва дунёдаги энг алдамчи одам бўламан. Мени дунёда ҳеч ким алдай олмаган. Мен ҳаммани алдайман. Сиз машҳур алдоқчи бўлсангиз ҳам, мен алдай олмаслигингизни исботлаш учун келдим. Ҳани, мени алдаб кўринг чи, алдай

олмайсиз, дебди. Унга жавобан Афанди: "Очиғини айтсам, сизга ўхшаганларни бир зумдагина алдаб кетаман. Бунга менга ҳеч қандай қийинчилиги йўқ, фақат алдаш учун ишлатиладиган халтачам уйда қолган эди. Отингизни бериб турсангиз, шу халтамни уйдан олиб келган бўлар эдим. Сўнгра сизни алдашга ҳаракат қилардим, " дебди. Мусофир бунга рози бўлибди. Афанда эса отни миниб, уйга жўнаб кетибди ва у қайтмабди. Хотини тайёрлаб қўйган паловни тўйиб еб, қўқ чойларни ичиб, маза қилиб ётаверибди. Мусофир кечгача уни кутиб, Афанди алдаб кетганлигини сезиб, қойил қолиб, уйга қайтиб кетган экан. Шундан сўнг ўқитувчи, қани ўйлаб кўринг чи, Насриддин Афанди ҳақида қандай кинофильмлар яратилган, уларда қандай қизиқарли воқеалар бор? деб сўрайди.

Болалар ўзлари билган ва кинофильмларда кўрган воқеаларни гапириб берадилар.

Болаларга топшириқ ана шу қизиқарли воқеа ёки кўринишни расмда тасвирлашдан иборат. Иш рангтасвир, қаламтасвир, ҳайкал тарзида бажарилиши мумкин. Ўқувчилар ишга киришишларидан аввал ўқитувчи уларга Афанди образи, унинг кийимлари, эшаги, уларнинг ўлчовлари, ранглари ҳақида кўргазмали тарзда маълумот беради. Шунингдек, тасвир фақат Афанди ва унинг эшагидан иборат бўлиб қолмаслиги, уларни теварак атроф, яъни одамлар, уйлар, аравалар, табиат манзаралари билан ишлаш лозимлигини ҳам уқтирилади.

Болалар Афанди ҳаётдан олинган хоҳлаган мавзулари асосида тасвир ишлашга киришадилар. Ишланадиган расм, ҳайкални болалар жамоа бўлиб ишлашлари ҳам мумкин. Бунинг учун улар икки, уч ёки тўрт болалар ўзаро келишиб оладилар ва ким ниманинг тасвирини ишлашини бўлишпб оладилар.

Масалан, эшак устида кетаётган Афанди ҳайкалини икки ўқувчи ишламоқчи бўлса, уларнинг бири эшак, иккинчиси Афанди ҳайкалини ясайдилар. Сўнгра уларни бирлаштириб, "Бозорга кетаётган Афанди " мавзусида композиция тайёрлайдилар.

Ўқитувчи яна шуни ҳам ҳисобга олиши лозимки, бажариладиган иш хоҳ расм, хоҳ ҳайкал ишлаш бўлсин, уни маълум тайёргалик асосида олиб боришни болаларга тушунтириш лозим. Бу тайёргарлик Афанди, эшак, атрофдаги бошқа нарсаларнинг (бино, ҳайвон в.б.) қораламаларини, композиция варинатларини ишлашдан иборат. Композиция варинатларини ўқитувчи доскада ёки кургазмали куроллар ёрдамида схематик тарзда кўрсатиши мумкин.

Агар синфда топшириқни ҳайкал тарзида бажарадиган ўқувчилар бўлса, ўқитувчи бу ҳақда ҳам болаларга айрим кўрсатмалар ва маслаҳатлар беради.

Болаларнинг мустақил ишлари жараёнида ўқитувчи синфда муваффақиятли бажарилган ишлардан намуналар кўрсатиб, уларнинг муалифларини рағбатлантириб туриши мақсадга мувофиқдир. Ўз ўрнида бу бутун синф ишини фаоллаштиришга ва ижодий йўналтиришга имкон беради.

Уйга синфда бажарилган ишни давом эттириш ва уни якунлаш **вазьяфа** қилиб топширилди.

Дарсиянғмаязуси: Намоснучун безак эскизини шилаш

Дарснинг вазифалари. Болаларни уй безаги ҳақидаги тушуичаларини кенгайтириш. Уларни ижодий фаоллиги ва бадиий эстетик дидларини, тасвирлаш малакаларини ривожлантириш.

Дарснинг жиҳозланиши: Халқ усталари томонидан ишланган намоёнларнинг репродукциялари ва фотолари Ўқитувчи ва болалар томонидан ишланган намоён эскизлари.

Дарснинг мазмуни. Бу мавзуда болалар расм ишлашга киришларидан **аввал** ўқитувчи уларга миллий услубда безатиладиган, ўзбек хонадонлари, шунингдек, жамоа бинолари ҳақида сўзлаб беради. Бунда болалар эътиборини ўзбек хонадонларининг деворлари, шиплари турлича нақшлар, уй деразалари, айвон, эшик ва тахмонлар безатилишига қаратади. Улар орасида уйларнинг ички деворлари ва уй тоқчаларини безатишда "Намоён" деб аталадиган безак турларидан кенг фойдаланилган лиги ҳақида тўхталиш лозим.

Намоён безак элементи ҳисобланиб у мустақил бир композицияга эга. Улар ҳам ислимий, ҳам гирик, шунингдек гулли гирик услубларда меҳроб ёки тўртбурчак шаклининг ичига ишланади. Ўқитувчи мавзуга оид кўргазмали қуролларни фотолар, имкони бўлса слайда, диапозитив, диафильмлар ёрдамида кўрсатиб, уларнинг композицияси, безак элементлари, ранглари ҳақида маълумотлар беради. 23 расм. Улар ҳам наққошлик, ҳам ганчкорликда ишлатилади. Намоён элементи сифатида кўпинча дарахтлар, гуллар, ўсимликлар, гулдон, геометрик шакллардан фойдаланилади. Ганчдан ишланган намоёнлар устидан бўёқ берилиши ҳам мумкин.

Намоённинг расмини ишлаш учун аввало юқорида қайд қилинганидек меҳроб тасвири ишлаб олинади, сўнгра қаламни қоғозга босмасдан асталик билан ёрдамчи чизиқлар билан ҳар бир бола ўзича композиция тузиб олади. Композиция ўқитувчи кўрсатганидан, ҳам шаклан, ҳам мазмунан, ҳам ранг жиҳатдан фарқ қилади.

Болалалар имкониятлари даражасида топшириқни бажарадилар. Ўқитувчининг кўргазма сифатида тайёрлаган материаллари дарс охиригача доскада осиб турилади. Болалар улардан ижодий фойдаланадилар.

Уйга синф ишини давом эттириш ва рангда тугаллаш вазифа қилиб топширилади.

Дарснинг мавзуси: Китоб муқоваси учун эскиз ишлаш.

Дарснинг вазифалари: Ўқувчиларни китоб муқоваси, унинг бадиий безаги, тайёрлаш жараёнлари ҳақидаги тасаввурларини бойитиш ва чуқурлаштириш. Китоб муқовасини тайёрлаш билан боғлиқ бадиий ижодкорликни, расм ишлаш малакалари, бадиий эстетик дидни ўстириш.

Дарснинг жиҳозланиши: Жаҳонга машҳур мумтоз, ҳозирги замон ўзбек, шунингдек чет эл шоир ва ёзувчиларининг китоблари, юксак бадиий савияда ишланган китоблардан намуналар. Бир китоб муқовасига ишланган бир неча композиция вариантлари.

Дарснинг мазмуни. Дарс ўқитувчининг китоб ҳақидаги суҳбати билан бошланади. Унинг мазмуни қуйидагича бўлиши мумкин:

Рассомнинг фаолияти фақат дастгоҳли рангтасвир, ҳайкал, графика асарини яратиш билан чегараланмайди, унинг китоб беағдаги меҳнати ҳам катта. Бу хусусан, китобни тайёрлаш ва унинг бадиий беағини ишлашда кўзга ташланади. Китобни босмаҳонага тушишига қадар рассом мукова эскизини ҳам тайёрлайди. Рассом китоб муаллифи, муҳаррири билан маслаҳатлашиб мукова эскизининг бир неча вариантини тайёрлайди. Улардан энг яхшиси китоб учун танлаб олинади.

Китоб муқовасининг эскизини, яъни намунасини ишлаш учун рассом китобнинг асосий мазмуни, унинг ўлчови, форматини ҳисобга олади.

Китобни бадиий беағдан мақса, биринчидан уни чиройли қилиш, иккинчидан китобдагн асосий ғояни ва к.азмунни китобҳонга тез етказишдан иборатдир.

Китобнинг муқоваси фарзац ва титул вароқ билан бошланади. Муқовадан кейин форзац, ундан кейин титул келади. Форзац баъзибир китобларда бўлмаслиги ҳам мумкин. Форзац гулли, расмли ёки сидирға бўлади.

Титул варакца китоб муаллифи, унинг исми, китоб нашр этилган шаҳар, нашриёт номи, чиқадиган йили ёзиб қуйилади. Муқовада шрифтдан ташқари расм, нақш ва фотопар ҳам акс этади ва улар шрифт билан узвий боғланган бўлади.

Мукова эскизини ишлашда ундаги элементлари (китоб муаллифининг фамилияси, китоб исми, муқовадаги тасвир в.б.) бир бутун композицияга бўйсундириб ишланади. 24 расм.

Мукова ҳақидаги умумий суҳбатдан сўнг ўқитувчи бирорта халқ эртаги асосида ишланган китоб муқовасининг композиция вариантларини кўрсатади ва уларни болалар билан таҳлил қилади. Шундан сўнг ўқитувчи болалар ўйлаб кўринг чи, мукова эскизларини қайси бири сизга кўпроқ ёқади? Уларни бир биридан қандай фарқи бор? Солиштирганда муқовадаги элементлар, уларнинг шакли, ранги ва тасвирлари китоб мазмунига қанчалик мос тушади? деб мурожат этади ва у болаларни фаоллаштиради. Сўнгра Ҳ.Олимжоннинг "Ойгул билан Бахтиёр" номли достонини болаларга эслатади ва бу китоб учун мукова эскизини ишлаш лозимлигини қайд қилади. Эскиз ишлаш учун аввало достондаги бирорта қизиқарли воқеа танлаб олинади.

Амалий иш китоб форматини белгилаб олишдан бошланади. Бунда китоб муаллифи, китоб номи учун жой ажратиб қўйилади. Мукова ёзиладиган шрифтни ҳам белгилаб олиш керак бўлади. Хоҳловчилар унча мураккаб бўлмаган расм ҳам ишлашлари мумкин.

Шрифтлар нихратда турли туман бўладилар, масалан ёзма шрифт, босма шрифт, курсив шрифт, плакат шрифт в.б.

Иш аввалига қаламда бажарилади. Эскиз ишлашда шошмаслик лозим. Чунки композициянинг энг яхши вариантини топиш анча қийинчилик билан амалга оширилади. Композицияни оригинал вариантини хомаки ишлар орқали кидириш лозим. Охирида у бўёқ билан ишланади. Ўқувчилар эскиз ишлашда ўқитувчи билан тез тез маслаҳатлашиб туришлари керак бўлади.

Дарс болаларни синфда бажарган ишлари кўргазмасини ташкил этиш ва уларни таҳлил қилиш, болаларга китоб муқоваси юзасидан берилган тушунчаларни қайтариш билан якунланади.

Уйга синф ишини якунлаш вазифа қилиб топширилади.

Дарсинг мавзуси: Мустақиллик йилларида ўзбек амалий санъати

Дарсинг вазифалари: Ўқувчиларда мустақиллик йилларида халқ амалий санъатининг тараққиёти ҳақида тасаввур ҳосил қилиш, халқ усталари билан таништириш, уларнинг асарларини идрок этишга ўргатиш. Ўқувчиларни бадиий дидини ўстириш ва бадиий фикр доирасини кенгайтириш.

Дарсинг жихозлаиши. Мустақиллик йилларида ижод қилаётган усталарнинг фотолари. Шу даврда яратилган юксак бадиий савияли амалий санъат намуналарининг фото нусхалари, слайдлари, диапозитивлари ва диафильмлари.

Дарсинг мазмуни: Ўзбекистоннинг мустақиллиги миллий маданиятимиз, айниқса халқ амалий санъати ва хунармандчилиги тараққиётига кенг йўл очиб берди. Ҳадимдан ривож топиб келаётган наққошлик, ганчкорлик, ёғоч ўймакорлиги, бадиий кулолчилик, мисгарлик, каштачилик турлари яна гуркираб ўса бошлади, унинг миллий бадиий анъаналари янада ривожланмоқда. Санъатни унутиб кетган айрим турлари ҳисобланган матога гул босиш, суяк ва тош ўймакорлиги, заргарлик, пичоқчилик, гиламчилик турлари қайта тикланди. Амалий санъат ва халқ хунармандчилигининг янги турлари чинни ҳайкалторош лиги, чармда миниатюра ишлаш, инкрустация, қовоқ шаклига нақшлар билан ишлов бериш каби турлари пайдо бўлди ва бу йўналишларда усталар юксак кўтаринглик ва маҳорат билан меҳнат қилмоқдалар.

Ўзбекистонда миллий амалий санъат ва хунармандчиликни ривожлантиришда Республика Вазирлар Маҳкамасининг 10 июль 346 сонли қарорида 1997 йилги "Халқ бадиий хунармандчилиги ва амалий санъатини янада ривожлантиришни давлат йўли билан қўллаб қувватлаш чора тадбирлари тўғрисида" ги қарори алоҳида аҳамият касб этди. Ана шу қарор асосида "Мусаввир" илмий ишлаб чиқариш Маркази ташкил этилиб, унинг қошида "Хунарманд" уюшмаси фаолият кўрсата бошлади. Бу уюшма ўз сафларига минглаб тажрибали, шунингдек, ёш усталарни бирлаштирди. Уларнинг ижодий ишлари учун ҳар томонлама шарт шароитлар яратиб берилмоқда, маънавий ва моддий ёрдам кўрсатилмоқда. Уюшманинг деярли барча вилоятларда бўлинмалари очилган бўлиб, у ердаги усталар маҳаллий амалий санъатни миллий бадиий анъаналарини ривожлантириб юксак бадиий савияли асарлар яратмоқдалар. ҳозирги замон халқ усталаридан А. Акбаров, А. Абдуллаев, А. Умаров, С. Раҳматуллаев, А.Каримов, М. Муродов, Б. Раҳмонбердиев, Н. Облакулов ва бошқа усталар хорижий мамалакатларда ўтказилган қатор кўргазмаларда ўз асарлари билан қатнашиб келмоқдалар. Жумладан, Франциянинг Париж шаҳрида, Олмониянинг Берлин шаҳрида, Малазиянинг Куала Лумпур шаҳрида, Япониянинг Токио шаҳрида, ҳиндистонинг Дехли шаҳрида, Москва ва Олмаота шаҳарларида ўтказилган кўргазмалар шулар жумласидандир.

Мустақиллик йилларида собиқ Иттифок давридаги кўплаб тайзиқ остида бўлган миллий амалий санъат турларидан, наққошлик, ганчкорлик, мисгарлик, ёғоч ўймакорлиги, бадиий кулолчилик, каштачилик каби турларининг бадиий анъаналарини тажрибали усталардан О. Файзуллаев, С. Раҳматуллаев, А.

Азларов, М. Раҳимов, С. Отажонов, А. Назруллаев, З. Облобердиева, А. Рахимов, И. Комилов, М. хусаинов, А. Султонов, М. Усмонов, Х. Нуралиевлар давом эттирмақдалар.

Ёш иқтидорли усталардан А. Раҳимов (Тошкент), М. Раҳимов (Риштон), Н. Облокулов (Ургут), А. Назруллаев (Ғиждувон), М. Алимбаев (Бухоро), Х. ҳақбердиев (Самарқанд) кабилар бадиий кулолчилик йўналишида самарали меҳнат қилмақдалар

Наққошлик соҳасида эса М. Тўраев, А. Илхомов, Б. Раҳмонбердиев, С. Шукуров, Х. Нуралиев, А. Каримов (Тошкент), А. Акбаров, М. Хусаинов (Наманган), Ж. Жамолов, Ш. Маҳмудов, С. Маҳмудов (Қўқон), 0. Эргашев, С. Акбаржонова (Андижон), М. Бобоев (Фарғона), Республикамизда шуҳрат қозондилар.

Ҳозирда ганч ўймакорлиги Тошкентда тез ривож топиб пойтахтимизнинг турли жамоат биноларини безатишда кенг қўлланилмақда. Унинг вакиллари қаторига А. Султонов, А. Пўлатов, М. Султонов, М. Усмонов, М. Муродов, З. Юсупов, У. Тоҳиров, А. Умаров (Тошкент), Б. Давлатов (Хоразм), А. Абдурахмонов (Қўқон) каби усталарни киратиш мумкин.

Ёғоч ўймакорлиги санъати қадимдан Хоразм, Бухоро ва Самарқандда ривож топган бўлсада, ҳозирга келиб Тошкентлик усталар бу йўналишда қарвонбошилиқ қилмақдалар 0. Файзуллаев, С. Раҳматуллаев, А. Абдурахмонов, А. Азларов, Х. Одиловлар шулар жумласидандир. Хоразмлик Х. Боғибеков, Андижонлик Й. Ўтаганов, Қўқонлик Х. Умаров, А. Абдуллаевлар ҳам ёғоч ўймакорлиги бўйича юксак бадиий савияли асарлар яратмақдалар.

Ўзбек каштачилик санъатининг асосини ташкил этадиган сўзана, жойнамоз, дўппи, нимча, зарчопон кабилар тикиш собиқ Иттифоқ даврида таназулга юз тутган бўлса, қозирда бу соҳада кескин бурилиш рўй берди. Каштачи усталардан Х. Ғуломова (Самарқанд), З. Облобердиева (Шофиркон), С. Раҳматуллаев (Сурхондарё), М. Атаева (Сирдарё), Ш. Облокулова (Ургут), Н. Хонтўраева (Тошкент), С. Шомуродова (Қўқон), Г. Екабергенова (Қорақалпоғистон) кабилар амалий санъатни бу турини оёққа турғазилда жонбозлик кўрсатмақдалар. Каштачилик соҳасида бир қатор вилоятларда хусусий устахоналар очилган бўлиб, уларда кўплаб ёшлар санъат сирларини ўрганмақдалар ва юксак бадиий савияли асарлар яратмақдалар.

Заргарлик санъати ҳам йўқолиб бораётган санъат турларидан эди. Уни тиклаш ва ривожлантиришда ҳозирда Тошкентлик усталардан Ф. Дадамуҳ_амедов, Н. Холматов, Г. Тошевлар жонбозлик кўрсатмақдалар.

Ўзбек халқ амалий санъатида янгидан пайдо бўлган йўналишлар ҳисобланган чиннидан ҳайкалчалар ишлаш, инкрустация, қовокдан ишланган идишларни нақшлаш, чарм материалларга миниатюра ишлаш, газмолга гул босиш, тош ўймакорлиги каби санъат турлари бўйича олиб борилаётган ишлар ҳам диққатга сазовордир. Айниқса, пичоқчилик бўйича Андижонлик А. Муқиддинов, Наманганлик А. Абдуллаев, тош ўймакор лиги бўйича Нуротанинг Ғозғонидан Э. Абдуллаев, Х. Йўлдошев, А. Ҳайтовлар, чармда миниатюра ишлаш бўйича Тошкентлик С. Пўлатов, Б. Иўлдашевлар, қовокдан ишланган идишларга минатюра ишлаш бўйича Тошкентлик С. Зиёмов, Б. Ҳожимегов, Ш. Рихсиевлар,

газмол гул босиш бўйича Тошкентлик А. Раҳимов, чинни хайкалторошлиги бўйича тошкентлик Ш. Мўминова, мисгарлик санъати бўйича М. Мадалиевларнинг миллий амалий санъатни бу турларини тиклаш ва ривожлантиришдаги хизматлари катта бўлмоқда.

Шуни ҳам алоқида қайд қилиш лозимки, халқ амалий санъатини ривожлантириш мақсадида Миллий рассомчилик ва дизайн институтида Нукус, Бухоро, Наманган, Тошкент давлат педагогика университетларида амалий санъатдан малакали усталар тайёрлайдиган гуруҳлар ташкил этилган. Бу ўқув юртларини битирганлар Республикамизда амалий санъат турини ривожлантиришда катта рол ўйнайди.

Амалий санъатдан юқори малакали усталар етказиб чиқарадиган ўрта махсус ўқув юртлари санъат лицей ва колледжлари Тошкент, Бухоро, Навоий, Самарқандда очилган.

Хуллас, Ўзбекистоннинг мустақиллик йилларида ўзбек халқ амалий санъати ўзининг янги тараққиёт босқичига кирмоқда. Азалдан мамлакатимизнинг маданий марказларидан ҳисобланган Самарқанд, Бухоро, Тошкент, Ғиждувон, Марғилон, Хива, Риштон, Шофиркон, Ургут, Хўжайли, Қўқон, Нурота, Ғурумсарой, Асака, Чимбой, Шўрчи, Термиз, Урганч, Жарқўрғон, Денов, Ғаллаорол, Жиззах, Зомин, Наманган, Косонсой, Қарши, Шеробод, Бешкент, Хонқа, Нукус каби шаҳар ва қишлоқларимиз усталари ўзларининг қадимий шуҳратларини тиклаш мақсадида самарали меҳнат қилмоқдалар.

Мазкур мазмундаги суҳбат дарсида ўқитувчи мавзуга доир амалий санъат намуналарини елайд, диапозитив ёки диафильмлар ёрдамида намойиш этади. Улар бўлмагани тақдирда амалий санъат намуналарининг репродукциялари, фото нусхалари болаларга кўрсатилади. Намойиш савол жавоб тарзида ўтказилиши дарсда болаларни фаол бўлишларига ёрдам беради. 25 расм.

Шунингдек, дарсда машҳур амалий санъат усталарининг фото портретларининг кўрсатилиши ҳам фойдадан холи эмас.

Дарсда ўтилганларни мустаҳкамлаш учун болаларга қуйидагича саволлар берилади.

1. Мустақиллик йилларида ўзбек амалий санъатида рўй берган асосий ўзгаришлар нималардан иборат ?
2. Авваллари етарлича эътибор берилмаган амалий санъатнинг қайси турлари қайта тикланди ва гуркираб ўса бошлади?
Собиқ Иттифок даврида унитилган амалий санъатнинг қайси турлари пайдо бўлди ?
4. Мустақиллик йилларида амалий санъатнинг қайси янги турлари пайдо бўлди?
Мустақиллик йилларида шуҳрат қозонган қайси усталарни биласиз
ва улар амалий санъатнинг қайси турлари билан шуғулланадилар ?
6. Халқ амалий санъати ривож топган марказлар Республикамизни қайси шаҳар ва қишлоқларида бор ?

Уйда Мустақиллик йилларида ижод қилган халқ усталарининг ҳаёти ва ижоди ҳамда уларнинг асарлари юзасидан материаллар тўплаш ва альбомга ёпиштириш вазифа қилиб топширилади.

Адабиётлар рўйхати.

Баркамол авлод Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. Тошкент, 1997. Тасвирий санъат. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ва ўқув дастури. Тошкент: Шарқ, 1999. Умумий ўрта таълим мактабларида тасвирий санъат таълими концепцияси. Тошкент, 2001. (Тузувчи Р. Ҳасанов.) Азимов И. Ўзбекистон нақшу нигорлари. Тошкент: Гафур Ғулом, 1987. Апухтин О.К. Бадиий нақш мактаби. Тошкент: Ўқитувчи, 1969. Булатов С. Ўзбек халқ амалий безак санъати. Тошкент: Меқнат, 1994. Булатов С. Амалий санъат қисқача луғати. Тошкент, 1992. Круковская С.М. Искандар Икромов. Тошкент: Гафур Ғулом, 1967. Матвеева Т.А. Мозаика и резьба по дереву. Москва: Вншшая школа, 1989. Набиев М. Рангшунослик. Тошкент: Уқитувчи, 1995. Народное искусство Узбекистана. Тошкент: Гафур Гулям, 1979. Орипов Б. Тасвирий санъат дарслари самарадорлигини ошириш. Тошкент: Ўқитувчи, 1978.

Основны декоративного искусства в школе. (коллектив). Москва: Просвещение, 1981.

Понамарков С.И. Декоративное и оформительское искусства в школе. Москва: Просвещение, 1979.

Рахимов М. Художественная керамика Узбекистана. Тошкент, 1961. Ростовцев Н.Н. Методика преподавания изобразительного искусства в школе. Москва: Просвещение, 1974.

Сергеев Б.С. Чеканка по меди в Узбекистане. Тошкент, 1962. Сухарева О.А. История Среднеазиатского костюма. Тошкент Наука, 1982.

Хворостов А.С. Декоративно прикладное искусство в школе. Пособие для учителей. Москва: Просвещение, 1981. Шпикалова Т.Н. Народные искусство на уроках декоративного рисования. Москва: Просвещение. 1974. Чепелевская Г. Сюзани Узбекистана. Ташкент, 1961. Эгамов Х. Бўёқлар билан ишлаш. Тошкент: Ўқитувчи, 1981. -Қосимов Ҳ. Наққошлик. Тошкент: Ўқитувчи,

1990. Ҳасанов Р. Мактабда тасвирий санъат машғулотларини такомиллаштириш йўллари. Тошкент: Ўқитувчи, 1986. Ҳасанов Р. Тасвирий санъат дарслари (5 синф). Тошкент: Ўқитувчи, 1997.

